

**Nordiske
lokalsamfunn
viser**

VEIER VIDERE?

Folkekraft gir bærekraft i Norden

De nordiske landene har igangsatt en langvarig og stortilt omstillingsprosess for å skape en mer bærekraftig utvikling. Skal vi lykkes, må vi ta i bruk alle tilgjengelige virkemidler.

Enkeltmennesker, næringsliv og aktører i sivilsamfunnet medvirker aktivt til å forankre og realisere nye mål. Derfor har vi bidratt til å etablere nordiske møteplasser for bærekraftig samfunnsutvikling - først i Göteborg i 2004, så i Oslo i 2006, nå i Odense i 2008. Dette er konferanser der forvaltning, næringsliv og sivilsamfunn utveksler erfaringer fra innsats på tvers av aktørgrupper og fagskinner.

I Norden har vi sterke tradisjoner for å trekke innbyggerne med i den lokale samfunnsplanleggingen. Vi ser folkelig medvirkning som en viktig forutsetning for å sikre oppslutning om politikken. Men bred deltakelse skal også gi rom for å skape byggesteiner til en ny politikk. Kommuner, bedrifter, lokale foreninger og ildsjeler må få slippe til med kompetanse, kreativitet og pågangsmot.

Mange kommuner og større bedrifter har erfart at samspill mellom tre strategier må til for å nå ambisiøse miljømål:

- bruk av ny teknologi
- målrettet og tydelig ledelse
- oppfølgingsansvar til hver enkelt

Ingen av strategiene er gode nok alene.

Den store interessen for klimaspørsmål gir muligheter til å løfte bærekraftig utvikling høyt opp på den politiske dagsorden. Vi skal gjøre vårt for dette. Spesielt viktig er tiltak mot klimaendringer, bevaring av biologisk mangfold og kamp mot miljøgiftene. Det innebærer at vi må se på vårt forbruk med et kritisk blikk, ikke minst energiforbruket. Gjennom konferansen «One small step» vil vi vise at lokale løsninger for bærekraftig produksjon og forbruk ofte kan være nasjonale forbilder. Resultatene vil vi også bringe videre til klimatoppmøtet i København neste år. Slik vil arbeidet med nye globale rammebetingelser og lokale muligheter møtes.

I dette heftet finner du oppsummert erfaringer med lokalt miljø- og bærekraftarbeid de siste 10-15 årene. Her er blant annet 14 gode eksempler på bærekraftig praksis, hentet fra Stiftelsen Idébankens database. Slike eksempler kan tjene som ledestjerner. De vil åpne for erfaringsutveksling med nordiske kolleger og gi stimulans til vårt mål:

Varig og forsterket innsats
for en bærekraftig utvikling.

Velkommen til videre samarbeid!

▶ Erik Solheim

miljø- og utviklingsminister

Veier videre?

Stiftelsen Idébanken har i et par år hatt gleden av å delta i et samarbeid om en nordisk internettportal «The SusNordic Gateway». Portalen fokuserer på hvordan globale forpliktelser for en bærekraftig utvikling blir satt ut i livet i de nordiske land, med et hovedfokus på energi og klimaendringer. Arbeidet med denne nettportalen har gitt oss et godt bilde av forskjeller, likheter og samarbeid over landegrensene både på det nasjonale og lokale nivå.

De nordiske land har ikke like strategier eller tiltak for å styrke arbeidet med en bærekraftig utvikling. Men forskjellene kan – når de sees sammen – bidra til en bredere forståelse av mulighetsrommet. Dette er ett av målene for de nordiske bærekraftkonferansene.

Stiftelsen Idébanken har blitt etablert for å styrke erfaringsutvekslingen av god praksis som kan vise veier til et bærekraftig samfunn, hentet fra nordiske lokalsamfunn. Dette heftet presenterer eksempler på slik god praksis.

Vi ser at mengden, ambisjonsnivået og styrken på nyskapende tiltak går i bølger. For mange er det nå tid for refleksjon om hva Lokal Agenda 21 og annet lokalt bærekraftarbeid har ført til. Et tverrpolitisk opprop fra ordførerne i det norske nettverket for foregangskommuner vektla behovet for tydeligere signaler om ambisjonsnivå og retning fra nasjonalt nivå – samtidig som en etterlyste bistand og interesse for å vurdere den langsiktige effekten av egne tiltak. Ordførerne uttalte at «Vi er bekymret over at de langsiktige behovene fortrenses av fokus på kortsiktige gevinster.»

Stiftelsen Idébanken ønsker å bidra til både synlige mål og synlige skritt i samspillet mellom sivilsamfunn, næringsliv og forvaltning. Erfaringene fra den nordiske modellen viser at synlige skritt oppnås når ambisiøse mål fører til interessekonflikter og ulikt syn på hvem som skal gjøre hva og hvilken retning som bør velges. Skarpere tale er nødvendig. Det er i den fasen den nordiske modellen viser sin styrke, det er da en kan bygge gjensidig tillit og respekt.

Stiftelsen Idébanken har hatt gleden av å delta på og bidra til alle de tre nordiske bærekraftkonferansene for kommuner og lokalsamfunn både i Göteborg, Oslo og Odense. Årets konferanse i Odense har hovedfokus på tiltak som bidrar til lavere energibruk og reduserte utslipp av klimagasser. Og vi skal ikke bare utvide det nordiske mulighetsrom, vi skal vise at lokale tiltak er mulige og betydningsfulle for den globale klimakonferansen i København i 2009. Slik skapes synlige skritt og synlige mål. Det er forutsetningen for at de globale tiltakene utløser større lokal aktivitet og dermed reelle forandringer.

► Kai Arne Armann

daglig leder i Stiftelsen Idébanken

Innhold

Borgmester Jan Boyes åpningstale til One Small Step **4** | Bærekraftpila – felles sjekklister for bærekraftig utvikling? **6**
Bærekraft – en demokratisk utfordring **8** | Tre nordiske naturvitere om klimautfordringer og klimadebatt **10**
Sjekkpunkter før du ringer om hjelp **12** | Bidra med mer enn stemmeseddelen? **14**
Bærekraftig i praksis - 14 gode eksempler **16**

Odense Kommune har i 2008 fået den store ære at være værter for den 3. nordiske bæredygtighedskonference.

Borgmester Jan Boyes åbningstale til One Small Step

– den 3. nordiske bæredygtighedskonference i Odense 15. – 17. september 2008

Jeg var slet ikke i tvivl, da vi for 2 år siden blev spurgt, om vi ville overtage stafetten fra Norge og arrangere den 3. nordiske bæredygtighedskonference – det er ikke bare en stor ære for byen men en spændende og aktuel opgave. I den anledning vil jeg gerne benytte lejligheden til at takke for det gode samarbejde og den hjælpsomhed, som de norske værter fra den sidste konference har udvist overfor os.

Jeg var heller ikke i tvivl ud fra en personlig vinkel. Med de globale klimaproblemer og de katastrofer, vi ser i disse år, er klima et emne, jeg som ansvarlig politiker

og familiefar ikke kan sidde overhørig. Vi kan ikke fortsætte med at reparere på udviklingen, som går i den forkerte retning. Vi er nød til at tænke nyt og vi er nød til at starte med os selv – både som borger og som den lokale myndighed, jeg jo også repræsenterer.

For Odense kommune er det derfor ideelt at arrangere en bæredygtighedskonference. Vi er i forvejen i umiddelbar kontakt med borgerne og erhvervslivet, og vi kan selv gå foran og være lokale rollemodeller. Vi kommuner har i høj grad muligheden for at gøre en forskel og behøver ikke vente på, at man globalt finder en aftale.

Den nordiske velfærdsmodel er noget særligt, der forener os på tværs af landegrænserne. Vi har i alle vore lande et udstrakt lokalt råderum og samtidig et stort ansvar for, hvordan vores lokale, nære miljø udvikler sig. Derfor rummer den nordiske samfundsmodel måske også kimen til at skabe en global bæredygtig udvikling.

Der er allerede taget en del skridt i forhold til forståelsen af klimaproblemerne, og hvilken indsats der er behov for. Det viser den sidste konference i Oslo.

Erfaringerne fra Oslo var bl.a.:

- Samfundsudviklingen på vigtige områder går ikke i bæredygtig retning, det er fortsat vigtigt med en fælles nordisk indsats. Tydelige mål og tiltag er vigtige
- Det offentlige bør gå foran, når det gælder efterspørgsel efter miljøvenlige varer og tjenester
- Bæredygtighedsarbejdet må forankres i forpligtende mål for statens og kommunernes virksomhed, klimaarbejdet er en vigtig del af dette
- Der er behov for at udvikle nye samarbejdsformer mellem borgerne, civilsamfundet og erhvervslivet
- Forstærket fokus på erfaringsudveksling og netværk for lokalt bæredygtighedsarbejde er nødvendig - øget nordisk samarbejde knyttet til gode eksempler bør være en del af dette
- Udvikling af globale netværk mellem lokalsamfund i nord og syd/øst er en vigtig ressource i arbejdet for bæredygtig udvikling

Vi ved derfor godt, hvad problemerne er og til en vis grad, hvad der skal gøres. Den store udfordring er at få taget de forpligtende skridt og sat handlinger i gang.

Odensekonferencen er et vigtigt skridt i den retning - her vil vi vise, at lokale løsninger kan være nationale forbilleder. Konferencedeltagerne udarbejder under konferencen en drejebog med lokale handlinger, der umiddelbart kan sættes i gang, og som har en konsekvens på CO₂ regnskabet bundlinie.

Konferencens resultat kan derfor være med til at sætte et stort fodaftryk til COP14 i København i 2009, hvor drejebogen kan vise, hvordan der kan sættes handling bag ordene. Drejebogen bliver overdraget til den danske klima- og energiminister og miljøministeren senere i år.

Udover at vi kan vise de globale ledere, hvordan vi kan gøre en forskel, så vil drejebogen også for mig og mine kolleger være en gave. Jeg har store forhåbninger til, at konferencen giver os en masse forslag, som vi i Odense Kommune kan omsætte til handling.

Her i Odense er vi godt på vej. Vi har i mange år haft verdens mest udbyggede fjernvarmenet og vi er en cykelby, hvor mange vælger bilen fra - det skal vi bl.a. også til Shanghai og fortælle om på den næste Expo-udstilling i 2010. Her for nylig har vi også taget flere skridt, som vil skubbe yderligere til udviklingen. Vi har besluttet at lukke midtbyen af for trafik og etablere letbaner. Som en del af konferencen underskriver Odense også Aalborg Commitment, som betyder at vi i endnu højere grad forpligter os til at indtænke bæredygtighed i vores handlinger.

Det er alle sammen små skridt, men de kan få stor betydning, hvis vi alle tager dem. ■

Jan Boye
Borgmester i Odense

Det er alle sammen små skridt, men de kan få stor betydning,
hvis vi alle tager dem.

Begrepet «bærekraftig utvikling» ble introdusert av FNs verdenskommisjon for miljø og utvikling i 1987. Få har greid å holde fast i hovedinnholdet i begrepet. Det er blitt både utvannet og misbrukt. Daglig leder i Stiftelsen Idébanken, Kai Arne Armann, har derfor utviklet en pedagogisk framstilling av begrepet. Han har tatt en flerfarget figur til hjelp – «bærekraftpila».

Bærekraftpila

- felles sjekklister for bærekraftig utvikling?

Utgangspunktet for at bærekraftig utvikling ble satt på dagsorden var behovet for en utvikling som tok mer hensyn til langsiktige konsekvenser av våre daglige valg - et generasjonsperspektiv. Hensikten med den pedagogiske framstillingen av bærekraftbegrepet er å holde fast ved hovedmålene som rettesnor for utvikling av ny politikk og ny praksis. Slik kan man takle de nødvendige interessekonfliktene som oppstår ved omlegging til en bærekraftig utvikling.

Hva betyr et generasjonsperspektiv?

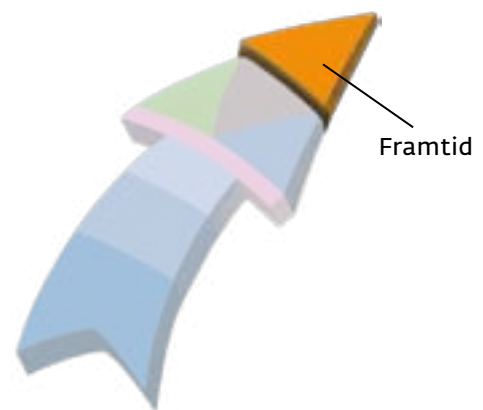
- Bonden har i århundrer hatt som motto å overlevere jorda til neste generasjon i minst like god stand som han arvet den. Dette er kjernen i hva jeg vil kalle et langsiktig tidsperspektiv. Det handler om møysommelig bygging av liv og livsgrunnlag, i motsetning til nedbrytning og utryddelse, sier Kai Arne Armann mens han tegner opp jordkloden, og risser opp en pil som peker utfordrende mot oss som tilfeldigvis lever i Norden.

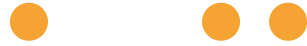
Kai slår fast at stadig mer synlige konsekvenser av slik kortsiktig tenkning lå til grunn da FN opprettet «Brundtland-kommisjonen» i 1983. Etter en omfattende global prosess som involverte forskere, organisasjoner, politikere, og næringsliv konkluderte kommisjonen i 1987 med å oppfordre til en ny utviklingskurs av hensyn til generasjonene etter oss. Forebygging mer enn reparasjon er et viktig element i generasjonsperspektivet, understreker Kai Arne Armann.

Isbjørn eller mennesker?

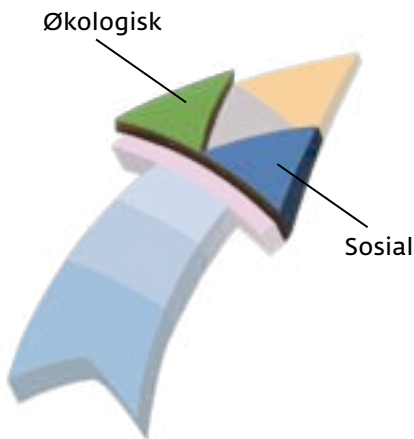
Kortsiktige økonomiske hensyn dominerer tenkning og praksis i svært mange sammenhenger. FNs appell om en «bærekraftig utvikling» inneholdt en oppfordring om at slike hensyn balanseres med sosiale og økologiske hensyn. Er de sosiale eller de økologiske hensynene viktigst for en bærekraftig utvikling?

- Begge er viktige. Begge er avgjørende. Begge må prioriteres. Et svært aktuelt eksempel er debatten om biodiesel. I utgangspunktet var ideen om drivstoff basert på fornybare ressurser som sukker og mais interessant. Men hvis konsekvensene er at maisprisene sender millioner av fattige ut i sult, ser vi tydelig at både økologiske og sosiale forhold må prioriteres samtidig når vi skal løse våre energiutfordringer i det lange løp, sier Kai, og tegner to trekkanter i bærekraftpila. Den grønne står for økologiske hensyn, den blå for de sosiale.

- Samtidig er det leit å høre når sentrale ledere blir så opptatt av materielle behov, at de i klartekst sier at de gir blaffen i om isbjørnen dør ut. Vår art har ingen rett til å utrydde andre arter. Økologiske OG sosiale hensyn, understreker Kai med tusjen på bærekraftpila. - Hvis økologiske og sosiale hensyn kolliderer, har vi en verdikonflikt som det er en politisk oppgave å løse. Slike verdikonflikter må vi få mer fram i den politiske debatten! Verdikonflikter viser samtidig hvor viktig en av oppfordringene fra verdenskommisjonen for miljø og utvikling var: vi må bli flinkere til å angripe bærekraftig utvikling på tvers av fag og sektorer!

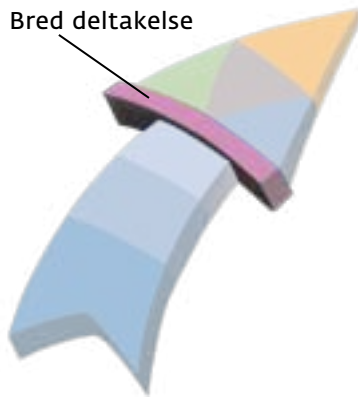
Kan ikke politikere og teknologi ordne opp?

Hvorfor var statslederne på FNs Rio-toppmøte og andre pådrivere for bærekraftig utvikling så opptatt av at folk flest må engasjere seg? Vil ikke noen kraftige lovendringer og satsning på teknologiske nyvinninger gjøre veien til en bærekraftig utvikling kortere?

- All erfaring viser at økonomiske og juridiske virkemidler må ha aksept og legitimitet for å kunne virke i et demokrati. Bred deltakelse er videre en forutsetning for politisk

engasjement, og også teknologiske nyvinninger krever at noen engasjerer seg – både faglig og økonomisk. Nei, noen snarvei til framtida kan vi ikke bidra med, sier Kai, og tegner et bredt felt i bærekraftpila som sokkel for balansen mellom de økonomiske, sosiale og økologiske hensyn.

Bred deltakelse

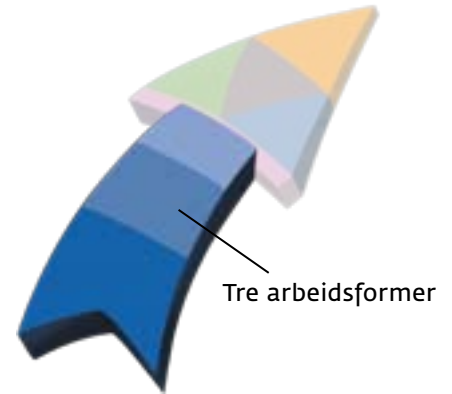

Tre arbeidsformer – tre erkjennelsesformer

Hvis en kommune er ambisiøs, og virkelig vil satse på en bærekraftig utvikling, hvilket råd vil du gi om prioriteringer?

- Kunnskapsbygging, praktiske tiltak og verdidebatt må gå hånd i hånd. De tre arbeidsformene er gjensidig avhengig og befrukter hverandre. Politisk debatt om verdier er av liten verdi om den ikke fører til praktisk handling. Praktisk handling er lite interessant om den ikke skjer i en synlig retning mot valgte mål. Samtidig må det tas vare på erfaringer underveis. Ny kunnskap må korrigerer kursen. Både mål og virkemidler må justeres med nye erfaringer. I skoleverket har man lenge vektlagt tredelingen mellom kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Kanskje på tide at dette blir bærebjelke i det politiske arbeidet for bærekraftig utvikling?, spør Kai Arne Armann,

og deler foten på bærekraftpila i tre like store deler med sin brede svarte tusj.

Sjekklista

Tradisjonelle økonomiske hensyn må suppleres med:

1. Generasjonsperspektivet
2. Økologiske hensyn
3. Sosiale hensyn
4. Bred deltakelse

Tre arbeidsformer må gå hånd i hånd:

- Utføre praktisk handling
- Utvikle ny kunnskap
- Skape debatt om verdivalg

Det er nå 16 år siden verdens statsledere gjennom Agenda 21 slo fast at en bærekraftig utvikling bare kunne oppnås gjennom en bred mobilisering av alle grupper i samfunnet, og spesifikt oppfordret kommuner i alle land til å starte en dialog med innbyggerne med dette for øye. Dessverre taler mye for at dette skjedde mens viktige forutsetninger for en demokratisk mobilisering var i ferd med å forvitre i vår del av verden. Bærekraften lar da også vente på seg, skriver John Hille i Stiftelsen Idébanken.

Bærekraft

– en demokratisk utfordring

Sommeren 2008 kom nok én i en lang rekke undersøkelser som har rangert verdens land etter miljøinnsats, og som forteller at Norden ligger i verdenstoppen. På denne «Environmental Performance Index» over 150 land, utarbeidet i USA, ble Sverige nr. 2, Norge nr. 3, Finland nr. 4 og Island nr. 11. Danmark ble her bare nr. 26, grunnet landets mangel på områder som kan bevares som «urørt natur». På andre indekser har også Danmark figurert blant de ti på topp.

Verdens Naturfonds (WWF) siste «Living Planet Index» gir et noe annet bilde. Her er Island ikke med, men samtlige andre nordiske land kommer blant de 11 *verste* av 108 land som dekkes. Det vil si: blant dem som belaster det globale ressursgrunnlaget mest per innbygger.

Det økologiske fotavtrykket

De indeksene som plasserer nordiske land på topp i verden, har det til felles at de legger stor vekt på forhold som kan påvirkes av statlige reguleringer og/eller av næringslivets teknologivalg. Det er forhold som den hjemlige industriens miljøeffektivitet og utslipp, luft- og vannkvalitet og omfanget av nasjonalparker og naturreservater. «Living Planet Index» måler derimot *det økologiske fotavtrykket*. Det vil si belastningen som innbyggerne gjennom sitt forbruk legger på globalt begrensede ressurser som biologisk produktivt areal og atmosfærens evne til å ta imot klimagassutslipp.

I 2008 publiserte Vestlandsforskning en studie av utviklingen i nordmenns økologiske fotavtrykk siden 1987. Den viste at fotavtrykket per nordmann er så godt som uendret i løpet av de siste 20 år. All teknologisk effektivisering i perioden, både i Norge og i land som vi importerer varer fra, er med andre ord oppveid av et sterkt økende forbruk. I 1997 spiste vi 50 kg kjøtt hver i Norge; i 2007 78 kg. I 1987 svarte våre utenlands flyreiser til 2.000 km per person, i 2007 til 6.000 km per person. Vi forbruker dobbelt så mange klær som for 20 år siden, selv om vintrene har blitt mildere. Verre blir det når vi husker at det har blitt flere mennesker, både i Norge og i verden, i løpet av disse åra. Det tilgjengelige arealet og den tilgjengelige globale renskapasiteten per verdensborger har blitt en fjerdedel mindre. Et konstant fotavtrykk per person betyr derfor at vårt relative overforbruk av globale ressurser har økt.

I 2006 la et offentlig utvalg i Norge fram en utredning om hvordan landets klimagassutslipp kunne reduseres med 2/3 innen 2050. Utvalget foreslo så å si utelukkende teknologiske tiltak som kunne gjennomføres ved hjelp av statlig politikk. Begrunnelsen var talende:

«En radikal omlegging av norsk livsstil i en mer klimavennlig retning ville kunne redusere framtidige utslipp mye. Utvalget har likevel ikke valgt å anbefale dette, blant annet fordi vi mener det vil være en umulig politisk oppgave å realisere.»

Som forbruket av bl.a. kjøtt, klær og flyreiser viser, har den norske livsstilen faktisk gjennomgått betydelige endringer – i det motsatte av klimavennlig retning – i løpet av en periode som utgjør mindre enn halvparten av dette utvalgets tidsperspektiv. Livsstiler kan altså endres. Derimot kan de neppe endres radikalt og i ønskelig retning ovenfra, gjennom statlige vedtak. De krever endringer i kultur, i erkjennelser og i preferanser, som i stor grad må bygges nedenfra.

Livsstil og politikk

Nordiske samfunn har sterke tradisjoner for lokalt demokrati, lokal organisering for ideelle mål, lokalt forankret folkeopplysning og verdidebatt. Tradisjonen skulle tale for at det var mulig på lokalt plan både å reise en opplyst debatt om verdivalg og å trekke politiske konsekvenser av den. Det finnes også eksempler på at framtrepende lokale politikere prøver på det. Da den tidligere ordføreren i Karlstad – en by vi forteller mer fra i dette heftet – i 1996 skulle oppfordre innbyggerne til å delta i Lokal Agenda 21-arbeidet, skjedde det under overskrifta «Vi måste ändra livsstil radikalt» – diametralt motsatt budskapet fra det norske Lavutslippsutvalget. Da hans nåværende kollega i norske Oppdal for noen måneder siden avsluttet en konferanse om lokal klima- og energiplanlegging, viste han til den norske statsministeren gjennom 17 etterkrigsår, Einar Gerhardsen. Gerhardsen hadde tillatt seg å si at «det folket trenger nå er murstein og sement, ikke bananer» – med andre ord: at den kortsiktige nytelsen fikk vike for den langsiktige nødvendigheten, i dette tilfellet gjenreisningen av landet etter krigen. «Hadde Gerhardsen levd i dag, hadde han nok sagt at det vi trenger nå er en bærekraftig utvikling, og ikke større forbruk», la ordføreren til.

Det er et stykke mellom nålevende statlige politikere i Norden som sier det slik.

Sivilsamfunnet i endring

Dessverre ser vi også at lokalsamfunnet svekkes som arena både for debatt, opplysning og samhandling. At innbyggernes fremste tillitsvalgte i Karlstad eller Oppdal mener at livsstilen må endres, betyr ikke at de er båret fram på en bølge av folkelig mobilisering for samme mål. Forbruket både i Karlstad og i Oppdal er nok betydelig høyere enn for 20 år siden. Forbindelsen mellom velgere og tillitsvalgte er svakere enn for én eller to generasjoner siden. Det handler ikke bare om at kommunene har blitt større eller at færre av velgerne er med i politiske partier. Også *sivilsamfunnet*, den underliggende bærebjelken i det nordiske lokaldemokratiet, svekkes. Også de ideelle og samfunnsbyggende organisasjonene taper medlemmer (det har til og med mange av de store miljøorganisasjonene i Norden gjort siden 1990, trass i oppmerksomheten om klimaet den siste tida). Like viktig er at få av medlemmene i de ideelle organisasjonene i dag er aktive: det overlates gjerne til styret, om det dårlig besøkte årsmøtet overheadet lykkes i å stable ett på beina. Utviklinga er godt beskrevet av den norske statsviteren Per Selle, som tidfester det avgjørende skiftet i sivilsamfunnets karakter til ca 1990. Selv de som velger å engasjere seg, er ifølge Selle nå ofte motivert av behovet for kortsiktig tilfredsstillelse: det langvarig forpliktende engasjementet, uten garanti for egen belønning, har blitt sjeldnere. – Lokalsamfunnet svekkes dessuten som *orienteringsfelt*. Læreren, lokalavisa, laget og studiesirkelen har blitt mindre viktige kilder til nye impulser, det globale Internettet og TV-kanalene viktigere. Det har

noen fordeler – men det er neppe tvil om at de mest brukte delene av de nye mediene fokuserer langt mer på nytelse og mindre på ytelse enn de gamle, mer på individet og mindre på fellesskapet, mer på øyeblikket og mindre på det lange perspektivet.

«Vi har alltid sagt det var umuligt. Men vi gjorde det alligevel.»

► Piet Hein

Håpets signaler

Det er derfor en krevende oppgave de tar på seg som vil arbeide for en bærekraftig utvikling i Norden i dag. Det er dobbelt krevende å mobilisere lokalt for dette målet. De som gjør det, svømmer inntil videre mot sterke strømmer, ikke bare på den politiske eller økonomiske overflata men også på det kulturelle dypet. Det er mot denne bakgrunnen jeg leser eksemplene i dette heftet. Forsøkene og de faktiske suksessene de forteller om kan synes små og ufullkomne, men de tilhører like fullt det Robert Jungk kalte «håpets signaler». De viser at det er forskjell mellom det vanskelige og det umulige. De viser også at en viktig del av forskjellen kan bestå i en ressurs som ennå finnes i rikt monn i nordiske samfunn – nemlig den sterke tilliten mellom enkeltmennsker og mellom lokalsamfunnets aktører. Men den ressursen kan også tjene som sovepute. Fruktbar blir den først når noen våger å gå det vanskelige i møte. ■

Vi har spurt tre av Nordens mer meritterte naturvitere om deres syn på klimautfordringene. Hvordan skal vi sikre at klimadebatten favner bredt i samfunnet, og ikke tar fokus vekk fra et helhetlig perspektiv på bærekraftig utvikling? Svarene rommer en rekke ulike nyanser.

Tre nordiske naturvitere om klimautfordringer og klimadebatt

I tillegg spurte vi hvordan skoleverket/kommunepolitikerne best kan forvalte og formidle en kunnskap om bærekraftig utvikling? Der svarte de tre på ulike måter at naturfaget må oppgraderes og integreres i øvrig undervisning. Det må være rom og respekt for diskusjoner, også om etikk.

- 1 Hvordan kan man sikre at klimadebatten har med seg bredden av utfordringene kloden står overfor, slik at løsningene blir bærekraftige?
- 2 Fysiske inngrep og oppsplitting av arters levesteder, arealbruk, spredning av fremmede arter, overbeskatning og forurensning oppgis gjerne som sentrale trusler mot biologisk mangfold i våre områder, men på sikt blir gjerne klimaendringer den største trusselen?
- 3 Er biodrivstoff og matproduksjon et eksempel på at klimatiltak i verste fall kan ødelegge for bærekraftig utvikling, heller enn å sørge for det? Hvordan kan vi eventuelt hindre uønskede pendelutslag?
- 4 Er du framtidsoptimist – hvorfor/hvorfor ikke?

Dag O. Hessen er professor i biologi ved Universitetet i Oslo. Han er mest kjent for sin forskning innen vann og økologi, samt sitt engasjement i krysningsfeltet mellom biologi og evolusjon. Hessen har skrevet ti «populærfaglige» bøker om biologi og evolusjon og fra krysningsfeltet mellom biologi og filosofi. Han har fått formidlingspriser både i 1998 og i 2008.

«Vi kan ikke kjøpe oss ut av problemene med kortsiktige, teknologiske løsninger, dette kan gjøre vondt verre.»

1. Man må, både i den offentlige debatten og gjennom forskning og forskningsbevilgninger få fokus bort fra ensidige teknologiske løsninger og mer over på en systemdebatt. En ny rapport fra Vestlandsforskning bekrefter at volumveksten spiser opp effektiviseringsgevinsten ved forbedret teknologi.
2. Dette er faktorer som virker sammen. Mye av den spredning av arter som skjer henger sammen med endret klima. Klimaeffekter forsterkes ved fysiske inngrep som manglende migrasjonsbarrierer.
3. Dette henger sammen med spørsmål 1. Vi kan ikke kjøpe oss ut av problemene med kortsiktige, teknologiske løsninger, dette kan gjøre vondt verre. Heller ikke biodrivstoff fra alger er noen løsning her.
4. Betinget optimist – noe annet alternativ finnes ikke. Men det blir løsning gjennom harde prøvelser for kommende generasjoner.

Monica Kristensen er en norsk glasiolog, meteorolog og polfarer. Kristensen tok hovedfag i teoretisk plasmafysikk ved Universitetet i Tromsø, og doktorgrad ved University of Cambridge, UK. Hun har vært flere ganger både i Antarktis og i Arktis. I 1989 ble hun — som den første kvinne i historien — tildelt Royal Geographical Society's prestisjefylte gullmedalje (Founder's Medal).

«Vårt globale samfunn er blitt så innviklet og avhengig av langsiktig forutsigbarhet, at det sannsynligvis er et gammelt begrep – bærekraftig utvikling – som må reintroduseres.»

1. Bredde i klimadebatten sikres ved at flest mulig får anledning til å delta og ved at kvalitet sikres på andre måter enn ved å debattere personene som deltar. Klimaspørsmål er uhyre kompliserte og vi er i dag ikke i nærheten av å forstå samspillet mellom forskjellige faktorer – også menneskeskapte. Det var aldri meningen at resultatene og konklusjonene fra FNs klimapanel skulle være det endelige ord i saken, men en foreløpig statusrapport som hele tiden må fornyes og forandres ettersom nye forskningsresultater kommer frem.

2. Menneskeheten står overfor en lang rekke trusler. Sult, mangel på drikkevann og atomkrig eller atomulykker regner jeg selv som de verste i øyeblikket. Reduksjon av biologisk mangfold er en fattiggjøring av våre omgivelser som blant annet henger sammen med klimaforandringer og forurensing. Dessverre

er det slik at de fleste trusler vi står overfor, forverrer også andre trusler. Overbeskatning av bærekraft må ha en helt annen strafferamme enn i dag – dette gjelder spesielt marine ressurser. De valgene vi nå tar – og måten vi kommer frem til dem, og gjennomfører disse valgene – vil være avgjørende for om vi lykkes.

3. Jeg er personlig meget bekymret for alle klimatiltak som settes ut i livet uten på en balansert måte å tenke igjennom konsekvensene. Menneskeskapte inngrep kan ha stor innvirkning på klimaet og menneskenes vilkår – ikke bare på det problemet de er ment å adressere. Vårt globale samfunn er blitt så innviklet og avhengig av langsiktig forutsigbarhet, at det sannsynligvis er et gammelt begrep – bærekraftig utvikling – som må reintroduseres. Balanse i naturen og i menneskesamfunnet kan bare oppnås ved at tiltak innføres som kommer alle til gode. Biodiesel er et eksempel på et klimatiltak som forsøkes innført på et meget dårlig tidspunkt, med matmangel, ubalanse i internasjonal økonomi og høye oljepriser.

4. Jeg er fremtidsoptimist. Menneskeheten har kommet en lang vei og tålt mye smerte for å ha lært de kunnskapene vi har i dag. Ofrene må ikke være forgjeves. Men vi har en lang vei å gå. Vi må hver dag kjempe for menneskerettigheter og mot kynisme. Vår tids klima- og forurensingsproblematikk løses ikke ved å ofre levekårene til flesteparten av befolkningen på Jorda. Det er så mye vilje blant folk til å bidra til en bedring av den kritiske klimasituasjonen vi står oppe i, og jeg tror at med de riktige grepene kommer vi til å nå langt. Men kynisme må utryddes på alle nivåer. Kynisme, grådighet og ansvarsfraskrivelse er de fremste fiendene av en god klimadebatt i langt større grad enn uvitenhet.

Stefan Edman er svensk biolog og forfatter. Han har gitt ut en rekke populærvitenskapelige bøker om økologi, framtid og bærekraftig samfunnsutvikling. Edman har mottatt flere utmerkelser for sitt arbeid. Han har vært rådgiver for statsminister Göran Persson, og leverte i 2005 utredningen «Bilen, biffen og bostaden», om bærekraftig forbruk, på oppdrag fra den svenske regjeringen.

«... få med både ungdommer, næringsliv, kirken med flere i debatter i ulike kanaler.»

1. Man bør bruke konklusjonene til FNs klimapanel som grunnlag for diskusjonen. Så må man sørge for å få med både ungdommer, næringsliv, kirken med flere i debatter i ulike kanaler.

2. Ja, men dette henger sammen! Biologisk mangfold kan være med på å løse klimautfordringene. Vi blir veldig lett sårbare uten.

3. Det er veldig viktig å bygge ut kollektivtrafikken i verden. Dessuten trenger vi energieffektive biler og nye typer brennstoff. Jeg tror på hybridbiler. Dessuten finnes det mengder av avfall en kan lage biogass av.

4. Jeg er possibilist. Å hankses med klimautfordringene vil ta tiår, men er ikke dyrt om vi begynner nå. Det er et humanistisk spørsmål, det handler om rettferdighet i verden. ■

Alle er enige om at demokratisk deltakelse er viktig, men de fleste lokalsamfunn strever med å finne oppskrifter på hvordan dette kan skje i praksis.

Mange kommuner har miljøkunnskap, men mangler kompetanse i å legge til rette for bred folkelig deltakelse. Hva gjør man så, spør Mari Eggen Sager i Stiftelsen Idébanken.

Sjekkpunkter før du ringer om hjelp

Alle har hørt skrekkhistorier om kaotiske demokratiprosesser: konflikter mellom deltakere, noen som manipulerer prosessen til fordel for sine særinteresser, møteplagere som stjeler de andres tid og rom, mange gode tanker og visjoner uten at det blir til noe mer....

Løsningen for mange er å sette bort ansvaret til kvalifiserte *mediatorer*, som organiserer involvering av borgerne. I heftet «Synlige mål, synlige skritt» (2006), som ble laget som en forberedelse til den forrige nordiske bærekraftkonferansen i Oslo, skrev Jeppe Læssøe om disse mediatorne og deres ulike roller*. Hovedoppgaven til mediatorne er «å bringe saken ut til folket og folket inn i saken». De er en faglig ressursstøtte, men først og fremst kontaktskapere og prosessledere som tilrettelegger for dialog. Det er Idébankens erfaring at rådgiverrollen er viktig, både foran og bak en medvirkningsprosess. Den største begrensningen til en mediator er at hun som regel er involvert i en demokratiprosess i en kort periode (ofte fra noen timer til noen dager) og dermed ikke har

kontakt med hva som skjer før og etter hennes bistand. Læssøe etterlyser statlig støtte til formell utdanning for mediatorer og til bruk av slike i bærekraftarbeidet. Mens vi venter på den formelle utdannelsen, deler vi gjerne «huskelapper» i mediatorarbeidet, som blant annet bygger på ti års prøving og feiling i felt. Huskelappene er skrevet for *rådgiverrollen*. De tjener således ikke bare som potensielt pensum til fremtidens mediatorskole, men kan også være en forberedelse for deg som sitter i kommunen, bedriften, skolen eller organisasjonen og tenker at du snart må se til å få tak i den prosesslederen som skal få fart i demokratiarbeidet der du er. Kanskje kan du med fordel tenke over noen av momentene på neste side før du ringer.

Når alt dette er på plass, er det grønt lys til å kontakte prosesslederen. Da har sjansen for bærekraftige resultater økt betraktelig.

Lykke til!

*Læssøe, Jeppe (2006), **12 veje til fremme af den folkelige deltagelse**, i *Synlige mål, synlige skritt*. Side 4-11. Se også Læssøe, J. (2008) Participation and sustainable development: the role and challenges of mediating agents» in A.Reid et al. (eds.), Participation and Learning, 144-158. Springer.

- 1** Bruk tid på å «forankre» prosessen før du involverer folk! Om prosessen ikke er godt forankret hos ledelsen (i kommunen, på skolen, i bedriften..) kan det bli vanskelig å oppnå de nødvendige ressursene til å følge opp prosessen i etterkant. Uten god oppfølging kan selv de beste demokratiske prosesser skape desillusjonerte mennesker!
- 2** Vær bevisst hvem som bør delta, både grupper og enkeltpersoner. Kartlegg nettverk og deres ressurser. Hvem er de viktigste nøkkelpersoner som har oversikt? Bør du ha påmelding, og slik sikre at alle som bør være representert, blir det?
- 3** Klargjør dine egne forventninger til prosessen i forkant. Hva er det du ønsker? En idékatalog med deltakernes forslag? Deltakernes prioriteringer? Deres forslag til handlingsplaner? Mulig deltakelse også i utførelsen av noen av ideene?
- 4** Hvis du ønsker deltakelse også i realisering av ideene: Husk at det er større sannsynlighet for at deltakerne kan følge opp demokratiprosessen i etterkant hvis de er mennesker som møtes til vanlig, eller i det minste bor/arbeider slik at de har mulighet til å møtes.
- 5** Du bør forsikre deg om at deltakerne har realistiske forventninger til det som skal skje. Ikke la deltakerne tro at de kan endre på alt med det samme.
- 6** Er det satt av penger til oppfølging? Er det framtidige satsninger hvor noen typer forslag kanskje kan inngå? Kan du/dere også ta initiativ til at deltakerne kan møtes igjen i framtida for å gjøre opp status for arbeidet? Oppfølgingsmøtet, pengene og de framtidige satsningene kan det med fordel informeres om fra start. Det kan virke motiverende på deltakerne.
- 7** Hvis det er tema som du på forhånd vet skal diskuteres og som det er sannsynlig at deltakerne ikke har god kunnskap om, kan det være smart å ha noen «eksperter» til stede, tilgjengelige som ressurspersoner.
- 8** Legg vekt på å ansvarliggjøre deltakerne. Ikke frist folk til å være med ved å reklamere med fri fra skolen/jobb, eksklusiv underholdning/mat/reise, etc. Da kan motivasjonen for det faglige arbeidet bli deretter. En måte å ansvarliggjøre deltakere på kan være å vektlegge deres ressurser og kompetanse og å sette prosessen inn i en større politisk og historisk ramme. Man kan vektlegge deres rolle som representanter ved å understreke forskjellen mellom deltakende demokrati og det å avgi stemme ved valg. Her har de en enestående mulighet til å bli hørt og til å påvirke! Man kan sette prosessen inn i en større politisk og historisk ramme ved å understreke hvordan tingenes tilstand var før i tiden, hvordan det er nå, og skissere ulike scenarier for framtiden.
- 9** Sett av nok tid. Det blir aldri for god tid, men som regel for tett program. Ha et luftig program og ikke bli nervøs ved tanken på at deltakerne ikke klarer å fylle tiden. Det er viktig at alle får tid til å reflektere og rom til å snakke. Det er bedre med kvalitet enn kvantitet. Det er heller ingen krise å avslutte før det oppgitte tidspunkt.
- 10** I tillegg til at man gjerne har bestemt mål og forventninger, kan enhver slik prosess også sees på som en øvelse i demokrati og en bevisstgjøringsprosess når det gjelder bærekraftig utvikling. Bør deltakerne forberedes på tema og prosess? Faglig innlegg? Informasjonsmateriell?

Aftenposten skrev nylig om Stiftelsen Idébankens medarbeider John Hille at han «er en grønn eminens i kulissene av norsk miljøbevegelse» som «har skrevet en mengde komplekse miljøfaglige rapporter som er løsningsorienterte og enkle å forstå». Vi spør ham her om mulighetene som ligger i å engasjere folk flest i arbeidet for mindre klimagassutslipp.

- Det er en politisk oppgave å tære å snakke alvor med menneskene om hvor mye de egentlig har behov for av energikrevende aktiviteter, sier John Hille.

Bidra med mer enn stemmeseddelen?

- kan bærekraftutfordringene løses av teknologi alene?

Lavutslippsutvalget ble opprettet av det norske Miljøverndepartementet i mars 2005 med formål å utrede hvordan Norges klimagassutslipp kunne reduseres med 50-80 % innen 2050. Stiftelsen Idébanken utarbeidet 12 notater for utvalget. Disse drøfter hvordan atferdsendringer på ulike områder kan bidra til å realisere dette målet. Vi stiller John noen spørsmål for å avdekke om utvalget burde ha inkludert også atferdspotensialet i sine anbefalinger til Regjeringen:

Hvilke av atferdskilene savner du sterkest i utvalgets anbefalinger?

La meg nevne fire. **1)** Å begrense flyreisene, noe som nok krever kraftige avgiftsøkninger, men som utvalget i hovedsak definerte ut av mandatet og der de heller ikke hadde tekniske løsninger å by på. **2)** Sterkere tiltak for å begrense biltrafikken. **3)** Tiltak for å begrense veksten i arealet av boliger så vel som næringsbygg. Hver av oss bor og jobber i dag på 2,5 ganger så stort areal som vi gjorde i 1960. Skal den utviklinga fortsette, slår den fort i hjel alle de tekniske grepene som kan redusere energibruken per kvadratmeter. **4)** Å gjenopplive skikken med å kle seg etter årstida, og ikke kreve en innnetemperatur som gjør det bekvemt å gå barføtt og i T-skjorte midtvinters.

Er det ikke urealistisk å få flere til å reise på andre måter enn med bil – hva må i så fall til for å få til det?

Det aller mest virkningsfulle tiltaket i byer er å gjøre det dyrt eller vanskelig å parkere bilen, om det er på jobben eller ved butikken. Trondheim kommune klarte å redusere andelen av egne ansatte i noen avdelinger – det gjaldt 1100 personer – som kjørte bil til jobben, fra over halvparten til 15 % på den måten. Mer generelt må vi bort fra tanken at det bare er i storbyer det nytter å gjøre noe. På småsteder som Levanger der jeg bor, finnes alt innen grei sykkelavstand.

I forbindelse med Lavutslippsutvalget pekte du på at flyreiser er i ferd med å bli et større problem enn bilreiser. Mange har gitt uttrykk for at dette med storbyferier og sydenturer likevel ikke bør diskuteres, er du enig i det?

Nordmenns flyreiser bidrar trolig mer til global oppvarming enn personbiler, og de øker i rivende tempo – til forskjell fra utslippene fra bilreiser, som er mer stabile. Det er vi nødt til å snakke om. Hvorfor feriere i Syden heller enn i Norden? Jeg tviler på at noe menneskeliv rekker til å se alle de spennende stedene i Norden.

Og så er det godstrafikken da?

Godstrafikken betyr langt mer enn folk flest er klar over. Når de skal lage oppslag om klimaproblemet, fokuserer media i 99 av 100 tilfeller på personbilen, fordi den er noe de fleste av leserne og seerne har et personlig forhold til. Men i Norge er utslippene fra lastebiler nå omtrent like store som fra personbiler, og til forskjell fra personbilenes utslipp øker de raskt.

Den viktigste grunnen er ikke at mengden gods øker, men at de samme varene fraktes over lengre avstander. Vi spiser ikke så mye mer mat i Norge enn for 15 år siden – likevel har lastebiltransporten av matvarer og fôr på norske veier økt med en faktor 2,4 bare siden 1993. Du kan gjøre litt for å motvirke den trenden ved å velge kortreist mat eller dyrke selv i hagen. Det viktigste er likevel å velge en politikk som gjør det ulønnsomt å stadig øke avstandene mellom leddene – i dette tilfellet mellom bønder, foredlingsanlegg, dagligvarelagre og forbrukere.

Posten har spart utrolig mye diesel på å sende sjåførene på kurs?

Ja, selv med dagens store avstander mellom avsendere og mottakere kan en spare mye ved å fokusere på atferd. Mange selskap har redusert drivstofforbruket med 10-15 % ved å kurse sjåførene i miljøvennlig kjørestil. Det er et godt eksempel på at man kan oppnå store og billige gevinster ved å sette menneskene i fokus – men gevinsten blir fort oppspist, dersom vi fortsetter å gjøre transportkjedene lengre og lengre.

Nå har vi snakket en del om transport, men du mener også at det er store muligheter for å spare energi i bygninger?

Jeg bor i et gammelt hus som ifølge det norske forskningsinstituttet SINTEF burde kreve ca. 22.000 kWh

årlig til romoppvarming alene. I virkeligheten bruker jeg en fjerdedel av dette, mest i form av ved. Stuetemperaturen er én sak – man kan spare 15-20 % av den totale energibruken i et norsk hus bare ved å ta på seg genser og senke stuetemperaturen fra 21° til 18°. Men ikke alle rom trenger å være like varme som stua – ikke soverom f.eks., og særlig ikke rom der ingen er. Fenomenet dør (= innretning som kan lukkes mellom varme og kalde rom) er, på linje med genser, sykkel og lysbryter, blant de mest elegante energiteknologiske oppfinnelsene menneskene noensinne har gjort.

Du finner at det ikke er kommunehusets alder, men atferden til dem som bruker det som har mest å si med hensyn til energibruk?

I Norge bruker de nyeste kontorbyggene mer energi enn dem som ble bygd før 1930. Dessuten er det en enorm spredning i energibruk mellom bygg av samme alder og med samme funksjoner. Jeg tror at mye av dette skyldes den menneskelige faktoren – altså hvor bevisst driftspersonalet så vel som de daglige brukerne er. Vil man redusere energibruken i kommunale bygg, kan jeg foreslå fem nesten gratis tiltak som gjerne gir større gevinst enn dyre tekniske investeringer. **1)** Ordføreren krever å få en årlig rapport om energibruken på bordet sitt. **2)** Pek ut én byråkrat med samlet ansvar for energi. **3)** La vaktmestrene møtes til idédugnad om sparetiltak. **4)** Gi alle ansatte en enkel miljøopplæring. **5)** Premier de institusjonene som sparer mest.

Danske kommuner viser oss at det også er mye å hente ved å skru av lyset?

Og ikke minst å stille inn ventilasjonen riktig. Danske skoler bruker i gjennomsnitt 23 kWh strøm per kvadratmeter. Norske bruker mellom 80-90 kWh, uten å regne med den strømmen de fleste av dem

ennå bruker til oppvarming. Jeg tror ikke det skyldes at danskene ligger hundre år foran oss i teknologisk utvikling. Jeg tror det har mer å gjøre med at danske ordførere, vaktmestere, lærere og elever er mer bevisste om dette – fordi strømmen tradisjonelt har vært mye dyrere i Danmark.

Hva ville du helst formidlet til politikere om du fikk en time med dem alle?

At de bør gripe sitt kall – dvs. være politikere. Liksom krig ikke kan overlates til generalene, kan ikke energi- og klimapolitikk overlates til ingeniørene eller energibyråkraterne. Politikerne tenker gjerne først på hvordan mer energi kan skaffes til veie, dernest på om det finnes tekniske tiltak som likevel kunne gjøre det mulig å klare seg med litt mindre energi – og så kanskje som en sein ettertanke på at det faktisk er mennesker som skal bruke denne teknikken, og at deres atferd kan tenkes å bety noe. Rekkefølgen bør snus nøyaktig på hodet, og det er en politisk oppgave. Først må man tore å snakke alvor med menneskene, om hvor mye de egentlig har behov for av energikrevende aktiviteter. Dernest kan en spørre ingeniørene om hvordan de behovene kan dekkes med minst mulig energibruk. Til sist – bare til sist – bør en spørre om hvordan det gjenstående behovet for energi kan dekkes på mest mulig miljøvennlig vis.

Først når politiske visjoner og utfordringer på denne måten blir tydelige, kan partnerskapet på lokalt nivå føre til en nødvendig nyskaping. ■

Bærekraftig praksis –14 gode eksempler

Gode eksempler viser at noe annet er mulig

Gode eksempler reiser spørsmål og utfordringer mer enn å gi svar

Gode eksempler kan brukes til å skape debatt om visjoner og mål

Gode eksempler kan inspirere til mer bærekraftig praksis

I det følgende finner du 14 skandinaviske eksempler på bærekraftig praksis. Et viktig kriterium for utvalget er at disse eksemplene langt på vei rommer alle hovedperspektivene i en bærekraftig utvikling, slik dette begrepet er beskrevet på sidene 6-7:

- generasjonsperspektivet
- økologiske hensyn
- sosiale hensyn
- bred deltakelse

Eksemplene er sortert etter hvor hovedvekten er lagt på de tre siste perspektivene.

Samsø – bred mobilisering for fornybar energi

Full selvforsyning med fornybar energi innen 2008. Det er målet for øya Samsø, som i 1997 vant en konkurranse med fire andre kommuner om å bli utpekt til Danmarks «Vedvarende Energi-Ø».

Konkurransen var utlyst av Energi-styrelsen, med tanke på at vinneren skulle demonstrere muligheter for andre både nasjonalt og internasjonalt. Nettopp derfor ble det ikke lovt større økonomiske tilskudd, ut over dem alle kan søke om fra Danmark eller EU.

Næring, forvaltning og sivilsamfunn på lag

Bak prosjektet på øya med 4200 innbyggere står kommunen, næringsrådet, bondelaget og de ca 100 ildsjelene i foreningen «Samsø Miljø- og Energikontor». De dannet «Samsø Energiselskab», som var ansvarlig for de første fasene av prosjektet.

I 1998 kom bare 8% av strømmen og 15% av energien til oppvarming fra fornybare kilder, hhv. vind og bioenergi. For å nå målet om selvforsyning skulle det satses både på vindkraft- og fjernvarmeutbygging, i tillegg til rådgivning om enøk og alternativ oppvarming overfor husholdningene som bodde for spredt for fjernvarme.

Allerede i 2000 ble øya helt selvforsynt med elektrisitet ved hjelp av 11 nye, store vindmøller. Hele 440 av de ca 2000 husstandene på øya tegnet seg som andelseiere. I løpet av to år ble også den fornybare andelen av energien til oppvarming fordoblet.

Frivillige arbeidsgrupper gikk samtidig i gang med å skape oppslutning om fjernvarme i de fleste av landsbyene på øya. I tre av dem sa de

Sol- og bioenergi varmer boliger på Samsø. (Foto: Samsø Miljø- og Energikontor)

nødvendige 70-80% av innbyggerne seg villige til å gå over til fjernvarme. De tre nye verkene ble innviet fra 2001-2004. To av dem brenner halm, mens det tredje bygger på en kombinasjon av treflis og solvarme. 300 av husstandene som bor spredt har dessuten investert i egen fornybar varme.

Tidlig i prosjektet innså en at det ikke var realistisk å få alle bilene på Samsø til å kjøre på fornybar energi innen 2008. Derfor bestemte en seg for at Samsø i første omgang skulle eksportere like mye energi fra vindmøller til resten av Danmark som bilene på Samsø bruker i form av olje. Det målet ble nådd ved at det i 2002 ble innviet en park med 10 vindmøller på 2,3 MW hver i havet sør for øya - verdens til da største havvindmøller. Dette kjempe-løftet ble 80% finansiert med lokale midler - i et spleiselag mellom kommunen, større enkeltinvestorer og mange mindre andelseiere.

Nesten i mål

I dag kommer altså all strøm på Samsø fra vinden, samtidig som øya eksporterer godt og vel nok til å veie opp for transportens energibruk. 70% av energien til oppvarming kommer også fra fornybare kilder. Der gjenstår det altså en mindre del. Det arbeides videre blant annet med planer om biogassanlegg og for å få de gjenværende eierne av oljefyr til å gå over f.eks. til varmepumper eller trepellets.

Vekker internasjonal oppsikt

I 2007 åpnet «Samsø Energiakademi», som formidler både lokalsamfunnets erfaringer og bredere kunnskap om fornybar energi til besøkende. I mai 2008 ble samtlige 70 utenlandske ambassadører i Danmark invitert på besøk, og hele 52 av dem kom. Samsøs erfaringer har vært gjenstand for reportasjer på CBS og NBC i USA, i japansk, fransk og italiensk fjernsyn, i Financial Times og Wall Street Journal - for å nevne noen. De har også ført til en rekke rådgivningsoppdrag for utkant- og øysamfunn i land som USA og Japan.

Ifølge Søren Hermansen ved Energiakademiet skyldes de gode resultatene den brede støtten prosjektet har på øya. -Folk ser at Vedvarende Energi Ø-satsingen betyr mye for hele lokalsamfunnets framtid, sier han.

Det er stor oppmerksomhet i forhold til å utvikle mer fornybar energi i Norge, men arbeidet går ikke raskt og resultatene lar vente på seg. Derfor er Samsø i Danmark et inspirerende eksempel

på at det mulig å lykkes i praktisk virkelighet dersom kommune, lokalt næringsliv og innbyggere har vilje til å gå sammen for å gjennomføre konkrete prosjekter i lokalsamfunnet.

Stein Håland,
ordfører i Spydeberg kommune

Miljøsertifisering av hele kommunen

Under revisjonen av den norske arbeidsmiljøloven ble det foreslått at verneombudene i bedriftene også skal ta ansvar for det ytre miljø. Forslaget vant ikke fram, men med støtte fra Fagforbundet tok Nedre Eiker kommune utfordringen, og innfører nå prinsippet i alle sine virksomheter i anledning miljøsertifiseringen.

Vedtaket om sertifisering i full bredde er ikke unikt i norsk sammenheng. Selv om kommunen vil bli den første til å miljøsertifisere alle virksomheter hvis den lykkes i løpet av 2008. Det spesielle i Nedre Eiker er at verneombudene i hver enkelt virksomhet utdannes til å bli miljøkonsulenter. De får en faglig tyngde som i kombinasjon med lokal forankring gir gode muligheter for varig miljø-satsing.

- Tradisjonelt kjøper man sertifiseringsløpet og selve sertifiseringen av eksterne konsulentfirmaer. Nå investerer vi midlene i egne folk og beholder kompetansen, sier prosjektleder og hovedverneombud Tor Arne Bjørn.

Jeg har vært heldig å få være med på dette, og ser at dersom kommunene tar i bruk Nedre Eiker-modellen, får vi en miljøkraft som forandrer Norge. Kommunene vil gjennom å feie for egen dør vise innbyggere, lokale organisasjoner og næringsliv at handling gir endring.

Per Bjørnar Knudsen, rådgiver i KS

Ordfører Elly Therese Thoresen og barna er like stolte over sertifikatet som viser at barnehagen er blitt miljøsertifisert. (Foto: NRK Buskerud)

Hvis kommunen hadde benyttet eksterne konsulenter, ville det kostet rundt 900 000 kr. Kostnadene ved «Nedre Eiker-modellen» anslås til ca 200 000 kr.

Utvikling nedenfra

Nedre Eiker har gått i spissen for en arbeidsform i forhold til ytre miljø som engasjerer de ansatte på bred basis. Målsettingen er en prosess som ikke bare drives ovenfra og ned, men der verneombudene blir en sentral brikke i å drive prosessen på hver arbeidsplass, nedenfra og opp. Basis for verneombudenes rolle ligger i en noe utvidet tolkning av miljødelen i deres ansvar for helse, miljø og sikkerhet.

Modellen sikrer at kommunen får et nettverk av miljøkontakter i alle virksomheter. Det styrker fokus på miljøoppgavene, og klima og miljø blir en integrert del av kommunens arbeid i stedet for noe virksomhetene pådyttes ovenfra.

Samarbeid på tvers

Prosjektet er en del av Nedre Eikers deltakelse i «Livskraftige kommuner», og er godt forankret administrativt og politisk. En arbeidsgruppe med hovedvernombud, miljøvernkoordinator og rådgiver fra KS har ansvaret til daglig. I hver virksomhet ledes miljøarbeidet av en styringsgruppe som minimum har med verneombud, tillitsvalgt og daglig leder. Opplæring er lagt inn

med åtte timer i grunnopplæringen på 40 timer for alle verneombud. I tillegg får disse kunnskapspåfyll gjennom to dagsseminarer i året.

Store miljøgevinster

Den første virksomheten ble sertifisert i september 2007. Det var en barnehage som reduserte strømforbruket fra år 2000 til i dag fra 198 000 kWh i året til 67 000 kWh! De tror en ytterligere reduksjon på 15 – 20 % skal være mulig.

Ett av sykehjemmene leverte før 23 tonn restavfall årlig. For å få miljøfyrtårnsertifisering, måtte mengden halveres. Det klarte sykehjemmet ved årsskiftet 2007/2008, og avfallet blir nå sortert i seks fraksjoner.

Ringer i vannet

I flere av virksomhetene øker nå fokuset på økologisk mat, og det er tatt initiativ til å skape et marked for økologisk og kortreist mat. Nedre Eiker er en av syv kommuner i Drammensregionen som deltar i det nasjonale Økoløftet.

Lier er også med i «Livskraftige kommuner», og har nå bestemt seg for å ta i bruk Nedre Eiker-modellen. Først ut er 10 virksomheter som skal miljøsertifiseres under ledelse av verneombudene. Kjedereaksjonen har dessuten nådd det nasjonale nivået. Fagforbundet har nettopp engasjert en prosjektleder til å jobbe for Nedre Eiker-modellen på landsbasis.

Frivillige kjempere for å få Oslo-vassdragene tilbake

Oslo Elveforum organiserer en bred dugnad for å verne og rehabilitere Oslo-vassdragene. Hele 11 grupper deltar i fellesskapet og engasjerer lokale frivillige og kommunale krefter i tiltak for «sin» elv. Gruppene arbeider også som «ellevoktere» med å rydde, rehabilitere, åpne og overvåke det blågrønne årenettet mellom Marka og fjorden.

I byggesonen i Oslo finnes det 10 store og mindre vassdrag, men i løpet av de siste 200 årene har 70 % av bekker og elver blitt lagt i rør. Betydningen av elveløpene med grønne bredder er kommet i søkelyset de seinere årene, og tilretteleggingen av Akerselva som sammenhengende miljøpark åpnet manges øyne for også de andre vassdragene. Folk flest gir uttrykk for at åpent vann bidrar til trivsel. Åpent vann representerer også et livgivende innslag i miljøet som medvirker positivt til en naturlig renseprosess. I Byøkologisk program heter det at «Oslos blågrønne preg og biologiske mangfold skal bevares og forsterkes og elver og bekker skal åpnes der det er mulig.»

Frivillig innsats utløser lokal stolthet

Oslo Elveforum ble etablert i 2000, og arbeidsgruppene består av natur- og friluftsjinteresserte folk med bakgrunn fra berørte bydeler, velforeninger, borettslag, skoler, barnehager, historie- og sportsfiskelag og fra næringslivet. Arbeidet innebærer å informere om Oslos blågrønne årenett, å engasjere frivillige i praktisk arbeid med vern og rehabilitering, og å bidra til kommunal planlegging og iverksetting av fysiske tiltak.

Den lokale deltakelsen i aktivitetene er ofte svært høy. Under ryddedugnad i Ljanselva samlet for eksempel 700 barn og voksne over 4 tonn søppel i løpet av et år. Det ble ryddet handlevogner, barnesykler, kjøleskap og bildekk. Gruppene er aktive ambassadører og folkeopplysere med kåserier og bekkevandring. Østensjøvannets Venner har god publikumskontakt og er aktive pådrivere i vern og vedlikehold av denne naturperlen med gårdene og landskapet rundt. Også Alna, Akerselva og Lysakerelva har venneforeninger med liknende formål.

Skoler adopterer elvestrekninger

Noen adopterer barn, andre elver. Gjennom prosjektet «Blågrønn hovedstadsaksjon - lokalt eierskap» oppfordrer Oslo Elveforum skoler og barnehager til å adoptere hver sin bit av elv eller bekk, gjerne sammen med velforeninger og boliggrupper. Hele Ljanselva er nå dekket, og prosjektet fortsetter med andre skoler og byvassdrag.

Sollerudstranda skole har underskrevet adopsjonspapirene for den nederste kilometeren av Lysakerelva til munningen i Oslofjorden. Skolen har i mange år passet på elva, og har vært en pionerskole for jobbing med elver. Den står for opprettelse og tilsyn med en laksetrapp, og elevene er med på å ta vannprøver, rydde søppel og selge fiskekort.

Folkekraft forandrer

Flere av elvegruppene jobber med økt tilgjengelighet til elvene. Det er gitt både kommunale og statlige midler til turstier.

Oslo Elveforums folk har deltatt aktivt i arbeidet med «Elvelangs, turguide til elvene i Oslo». I 2004 ble samtlige lukkede og åpne vassdrag i

Barn fremmer de lokale elvenes sak med «vannparade» i Oslo Miljøfestival.
Foto: Trine Johnsen, Oslo Elveforum

byggesonen registrert på den såkalte «Historiske blå listen» i samarbeid med vann- og avløpsetaten. Dette er en kart- og databasert oversikt som viser sammenhengen mellom de eksisterende 100 km åpne og de 200 km lukkede vassdrag. «Blå liste» har som formål å bistå utbyggere, arkitekter og planleggere, så det kan bli tatt hensyn til vann- og vassdrag i utbyggingsprosjekter.

Både Oslo Elveforum og mange av ildsjelene baker hedret med priser for sin innsats: den nasjonale frivillighetsprisen, St. Hallvardsmedaljen, Bymiljøprisen og Vannprisen. Oslo Elveforum er en frivillig aktør som har lyktes godt i å utløse handling både blant befolkningen og i kommunale etater.

Eksemplet Oslo Elveforum viser at det er mulig og nødvendig å skape folkelig engasjement rundt ivaretagelse av biologisk mangfold og naturkvaliteter som sådan.

Natur og kultur er sentrale verdier om en skal bygge noe som holder over tid, og ikke bare gir kortsiktige gevinster. Skoler og elever er sentrale aktører å ha med for å sikre langsiktige prosesser.

Simen Bjørgen, ordfører i Lom

Hurdalsjøen økologiske landsby

Å vise at energi- og ressursforbruket kan reduseres med en faktor fire på kort sikt, og en faktor ti – altså 90 % – på lengre sikt: det er blant målene for Hurdalsjøen økologiske landsby.

Landsbyen ved den vakre Hurdalsjøen åtte mil nord for Oslo ble etablert i 2002 og består i 2008 av om lag 30 voksne og barn – som gjerne vil bli flere. Etableringen skjedde etter at en gruppe interessenter hadde undersøkt hele 50 mulige steder på Østlandet. Når Hurdal ble valgt, skyldtes det ikke minst at kommunen var velvillig. Hurdal kommune stilte den tidligere prestegården Gjødning, med nær 300 dekar jordbruksareal og 400 dekar skog, til disposisjon – og ville dessuten la økosamfunnet kjøpe den i etapper, etter hvert som de ble mange nok og fikk råd til det.

De første sju bolighusa ble reist i løpet av 2002-2003 i tilknytning til prestegårdstunet, der landsbyen også har overtatt låven og stabburet. Fire av de nye husa er bygd av leirklinthealmballer. De er de første halmhusa i Norge uten reisverk av tømmer, og

Målet for en økolandsby er å vise at vi kan få økt livskvalitet samtidig som vi reduserer vårt økologiske fotavtrykk. Hurdalsjøen er et inspirerende eksempel – både sosialt og praktisk – som går foran og viser veien til en bedre framtid.

Frederica Miller
styreleder i Stiftelsen Idébanken

har likevel klart fem vintre uten å ta skade. To andre hus er bygd av massivt tre. Husa er på ca 45 m² grunnflate og halvannen etasje – langt mindre enn norske familieboliger flest. Den beskjedne størrelsen kombinert med naturlig isolerende materialer gjør at energibruken blir liten, og den dekkes i stor grad med ved. Noen har også innstallert solfangere og/eller solceller. Stabburet er innredet til landsbybutikk med økologiske varer. Ellers er landsbyen delvis selvforsynt med korn og grønnsaker av egen avl, og holder høns – mens flere husdyr står på ønskelista.

Smått er godt

De nåværende boligene er midlertidige, og ble bygd i påvente av en reguleringsplan for den egentlige landsbyen, som kommer i åsen ovenfor. Byggingen av det første huset der tok til i 2008. Den permanente bebyggelsen kan etter hvert omfatte flere tun med inntil 45 hus. Reguleringsplanen gir beboerne som skal bygge stor frihet til å velge materialer, så lenge de er gjennomført miljøvennlige. Også her skal en vesentlig del av målet om å redusere ressursbruken med tre fjerdedeler nås ved å bygge areal-effektivt. Ifølge Eirik Gram Franck i landsbyen vil en klare seg med rundt 25 m² boareal per person. (Det var også det norske gjennomsnittet omkring 1965 – i dag er det på ca 55 m².) Ellers skal fortsatt det meste av energibehovet dekkes med lokal bio- og solenergi. Avløp skal håndteres på stedet med våtmarksteknikk.

Et økosamfunn skal ikke bare vise muligheter, men også inspirere. Beboerne her har gått aktivt inn for å bygge kontakt med resten av lokalsamfunnet i Hurdal, blant annet ved å lage en rekke kulturevenement for hele bygda. Barna er naturlige brukere, men noen av de voksne jobber også lokalt – dessuten har noen familier som gjennom åra har bodd i kortere perioder i landsbyen, etterpå valgt å bosette seg andre steder i Hurdal. Samtidig utvikles prosjektet i dialog

De nåværende boligene er midlertidige. Den permanente bebyggelsen kan etter hvert omfatte flere tun med inntil 45 hus. Reguleringsplanen gir beboerne som skal bygge stor frihet til å velge materialer, så lenge de er gjennomført miljøvennlige.

med en rekke nasjonale institusjoner og organisasjoner – fra Husbanken og Universitetet for miljø og biovitenskap til Permakulturforeningen, og med grupper blant annet i Bergen, Tønsberg og Tinn som går med egne planer om å etablere økosamfunn.

En voksende bevegelse

Omkring i Norden finnes minst 60 økologiske forsøksamfunn, og stadig nye kommer til. Bildet varierer likevel fra land til land. Den aller første nordiske økolandsbyen var trolig Sólheimar på Island fra 1930, som fortsatt vokser og blomstrer. I Danmark finnes et nasjonalt nettverk med ca 30 økosamfunn, noen med opp til 200 beboere. I Finland finnes et titall. I Sverige ble 15-20 «ekobyar» etablert på 1980- og 90-tallet, men færre av prosjektene der har vært like radikalt eksperimenterende enten mht. byggeteknikker eller sosiale former, og de har heller ikke dannet noe nasjonalt nettverk. I Norge var de seks Camphill-landsbyene, som primært er levefellesskap med mange psykisk utviklingshemmede beboere og samtidig har en økologisk eksperimentell praksis, de eneste av noen størrelse før Hurdalsjøen økologiske landsby ble etablert. Her finnes nå også et nasjonalt nettverk – Stiftelsen norske økosamfunn – som vil hjelpe nye prosjekter i gang.

Lom satser på natur og kultur

Lom kommunestyre vedtok på slutten av 80-tallet og framover at de skulle velge sin egen veg i forhold til å forvalte naturen i sitt område. Kommunen så at de som reiselivskommune kunne komme til å ende opp med en kommersiell «plastikk-turisme», mens de mente å ha mange mer grunnleggende verdier de kunne bygge sitt omdømme på.

Kommunen har ment at storsamfunnet ikke har verdsatt holdningen deres tilstrekkelig, men har holdt på at de har valgt riktig i forhold til en langsiktig bærekraftig utvikling, og nå ser de at «bærekraftig utvikling» er blitt et honnørord i reiselivssatsingene fra nasjonalt hold.

Rett før sommeren 2008 ble Lom tildelt status som den første norske Nasjonalparklandsbyen. – Lom er fyrst ute og ein pådrivar i rolla som nasjonalparklandsby. Ingen har fasiten på kva ein nasjonalparklandsby er eller skal vera, uttalte ordfører Simen Bjørgen, og la til: – Saman må vi leggje kursen framover, kvar einskild lomver saman med dei andre, friviljuge lag, private og offentlege organisasjonar og styresmaktene med Lom kommune i fremste rekkje.

Marit Rossehaug, innbygger i Nasjonalparklandsbyen og rektor på barneskolen, sa nylig på et seminar:

– Eg tykkjer det er så spanande med utnemninga: Loar skule har vorte ein Nasjonalparklandsby-skule! Det gjev oss enda meir glød i arbeid med til dømes uteskulen vår!

Hun la til: – Det er kvalitetane våre vi må byggje på og som kan vidareutvikle Lomsbygda.

De siste hendelsene kan kanskje kalles «gjennombruddet» for strategien Lom har valgt, selv om kommunen tidligere har blitt kåret til «Årets fjellkommune». Ordføreren uttalte til avisa Nationen at dette viser at Regjeringen verdsetter det målrettede arbeidet som er lagt ned over tid. I disse dager arbeides det intensivt videre med prosjektet «Liv i Lom», for å sikre liv og virksomhet i bygda, og en stedsformingsplan alle innbyggerne inviteres å bidra i forhold til.

Fikk «byggeskikk» på bygda

Lom har gjennom Kommunal- og regionaldepartementet et nettverk med andre småsamfunn som er i ferd med å velge sin egen veg, som Aurland i Sogn. Kanskje var det tilfeldigheter på 60- og 70-tallet som gjorde at Lom så at de kunne velge som de gjorde, men fra 1980 og framover skjedde det en bevisstgjøring som blant annet skyldtes ferdighusperioden.

Kommunen likte ikke det som skjedde, og nedla et forbud mot den type påvirkning av lokalsamfunnet. De fant stolthet i sin egen tradisjon. Alle virksomheter har bidratt, for eksempel både ESSO og forbrukersamvirket, ved å velge andre løsninger enn flatt tak. En rekke konkrete vedtak har vist at byggeskikk og bærekraftig utvikling for øvrig blir til gjennom konkrete vedtak i daglig drift, like mye som gjennom strategiske vedtak en gang imellom.

Profil som natur- og kultursenter

Kommunen besluttet å profilere Lom som natur- og kultursenter. Denne politikken ble videreført ved rulling av kommuneplanen i 2003 og 2007. De valgte å være forsiktige med å bygge ut naturen sin. Det gjenspeiles i antall fritidsboliger i kommunen: 244 stk (2006). Tilsvarende tall for Sjøk, Vågå, Hol og Trysil er 607, 921, 4781 og 5560. Det er ikke bare det alpine landskapet i Lom som forklarer disse ulikhetene.

Natur og kultur: Fjellmuseet i Lom.
(Foto: Torill Bye Wilhelmsen/Lom kommune)

Lom har til fjellkommune å være ofte en annen holdning enn vanlig til vern, blant annet en kritisk holdning til kraftutbygging. Kommunestyret sa JA til nasjonalpark i Jotunheimen på 70-tallet. Det vakte oppsikt.

Kommunen har altså ment at storsamfunnet ikke har verdsatt holdningen deres tilstrekkelig, men har holdt på at de har valgt riktig i forhold til en langsiktig bærekraftig utvikling. Det er ikke lett for en kommune – med politikere som blir valgt og skal gjenvelges – å velge å være langsiktige i sin tilnærming. Men Lom er i ferd med å bli et eksempel på at det kan lønne seg på sikt?

Lom har vist at ein ved å satsa på ein langsiktig strategi for berekraftig utvikling, kan byggja omdømmet sitt på kvalitet - det er eit omdømme som ikkje rustar so lett. Det er tydeleg at denne måten å utvikla lokalsamfunnet på, inspirerar dei som bur der, og gjer dei stolte av bygda si.

Olav J. Ellingsen, ordførar i Aurland

Redusert forbruk ved felleseie av utstyr

De ansatte bruker ikke biltilhengere, motorsager og tepperensere til daglig. Derfor har de funnet ut at de like godt kan eie en slik utstyrspark sammen. Da sparer de penger og lagerplass. Med på kjøpet får de stell og vedlikehold. Bærekraften får også sitt: færre produkter gir mindre ressursforbruk og forurensning. Ser vi her et element av en modell for bærekraftig forbruk?

De 550 ansatte ved verkstedbedriften Kverneland i Klepp på Jæren er sjeldnere enn de fleste i beit for verktøy eller fritidsutstyr. De kan nemlig lånes gratis av «Velferdsfondet» på arbeidsplassen. Velferdsfondet ble til i 1983, finansiert gjennom en bonusavtale ved bedriften. I tillegg til etterutdanning og ferieopphold, bestemte en at en del av midlene skulle gå til innkjøp og vedlikehold av utstyr som dermed ble felleseie for medarbeiderne.

Elektriske verktøy og ting på hjul

Utlånsentralen til Velferdsfondet rommer i dag alt tenkelig fra elektriske verktøy til vedkløyvere og håndverktøy - kort sagt ting folk kan få bruk for en gang iblant, men

Det viser hvordan arbeidsgivere og arbeidstakere sammen kan finne løsninger som gir gode miljøeffekter i hverdagen. De fleste av oss er rike på ting og fattige på tid - tiltaket gir gode utslag på både miljø og livskvalitet, samt de ansattes lommebøker. Gode motivasjonsfaktorer som bør inspirere andre til lignende ordninger!

Tone Granaas
daglig leder i Grønn Hverdag

som det ville bli svært ressurskrevende om alle skulle kjøpe selv. Det er over 300 gjenstander i alt. Hvert år er det ca 3000 utlån. De mest populære artiklene er tepperensere, motorsager, vedkløyvere, spikerpistoler, kompressorer og håndverktøy.

Magne Undheim bestyrer utlånsentralen og vedlikeholder også utstyret. Han forteller at det er ca 100-150 ivrige brukere. Undheim er stort sett godt fornøyd med lånernes håndtering av utstyret, og røper at for noen er ordningen et viktig argument mot å skifte arbeidsplass.

Felles nytte for bedrift og ansatte

Det var tidligere to ansatte i Velferdsfondet, men det bestyres i dag av Magne Undheim alene. I en periode ble det krevd et mindre gebyr for å låne noe, men dette er nå gratis. Bestyrerens lønn dekkes av bedriften. Innkjøp av nytt utstyr finansieres delvis av avkastningen fra selve Velferdsfondet som ble opprettet på 1980-tallet, og dels ved at Undheim tar imot maskiner fra andre bedrifter til reparasjon innimellom vedlikeholdet av Velferdsfondets egne. Beslutninger om kjøp av nytt utstyr blir tatt av et styre på tre personer - én fra bedriftsledelsen, én fra funksjonærforeningene og én fra de LO-organiserte.

Magne Undheim styrer utlånsentralen, og sørger for at de ansatte får tilgang til verktøy og redskaper som alltid er i orden. (Foto: Fotografen på Bryne)

Felleseie kan frigjøre arbeidstid

Kollektivt eie av ulikt utstyr er i utgangspunktet ofte motivert av at deltakerne i ordningen kan frigjøre penger til andre formål. I noen tilfeller er det også et mål å redusere forbruket til nytte for natur og miljø, som for eksempel når det gjelder bilkollektiver. Men dersom de frigjorte midlene benyttes til sydenreiser eller andre formål med høyt forbruk av naturressurser, forsvinner kanskje gevinsten for en bærekraftig utvikling. En måte å takle dette på er å ta ut gevinsten gjennom redusert arbeidstid, slik at kjøpekraften reduseres. Øystein Dahle - styreleder i Worldwatch og tidligere Esso-direktør - hevder at vi på sikt bør redusere tiden til lønnsarbeid ned til 1-2 dagsverk i uka. Sett i et slikt lys kan ordninger som Velferdsfondet ved Kverneland være en kime til framtidig organisering for et mer bærekraftig forbruk.

Ledelsen ved Kverneland har imidlertid ikke profilert seg aktivt utad med Velferdsfondet som et miljøtiltak. Utlånsentralen får kun en sjelden gang besøk fra presse eller andre interesserte som vil høre om denne vellykkede, men noe skjulte, fellesordningen.

Svartlamon – bydelen som nektet å dø

- Vi mener at vi er det beste eksemplet på Lokal Agenda 21-arbeid i Norge, forteller Bjørn Lønnum Andreassen. Det er ingen kommune-politiker som uttaler seg, men en mangeårig aktivist i beboermiljøet på Svartlamon. Historien om Trondheims-bydelen med 200 beboere handler om et Agenda 21-arbeid som begynte med heftig konflikt.

Svartlamon er et lite område mellom jernbanen og det østre havneområdet i Trondheim. Her fantes 19 kommunalt eide gårder med utleieboliger, bygd omkring 1890 og til dels sterkt nedslitte. Dessuten hadde en bilforhandler lokaler i området. Gjennom 1990-tallet pågikk en intens tautrekking om området framtid. Det toppet seg i 1996-98, da kommunen var innstilt på å rive deler av bebyggelsen og selge grunnen til bilforhandleren, som ville utvide. Kampen mot riving sveiset ikke bare beboerne sammen, men mobiliserte støtte fra mange kjente personer. I 1998 førte den fram. Kommunen inngikk avtale med bilforhandleren om å skaffe ham tomt et annet sted. Boligene skulle bevares.

Et sted for eksperimenter

Parallelt med bevaringskampen hadde noen av beboerne begynt å utvikle planer om å gjøre Svartlamon til økologisk forsøksområde, men det gjensto å avklare rammene. Det skjedde gjennom forhandlinger med kommunen. I 2001 ble det vedtatt en reguleringsplan der det slås fast at Svartlamon skal bli en «alternativ bydel med stort rom for

eksperimentering», både sosialt og økologisk. I 2001 ble forvaltningen av boligmassen overdratt til en stiftelse som styres av representanter for beboerne og kommunen i fellesskap. Nominelt har kommunen flertall men i praksis beboerne, ettersom kommunen har oppnevnt en beboervalgt representant til ledervervet. Det betyr også at alle viktige spørsmål avgjøres på det månedlige Beboermøtet.

Frosker og frukttrær

Siden 2001 er en rekke miljøtiltak gjennomført. Det er bygd en støyskjerm mot jernbanen, og laget en jordvoll innenfor denne, beplantet med eple- og plommetrær. Noen dyrker egne grønnsaker, og det er også laget en liten froskedam. Det er gang i det lenge forsømte vedlikeholdet av bygningene - blant annet har en skiftet ut en del av de enkle og trekkfulle vinduene. Det er etablert en gratisbutikk der folk kan legge fra seg ting de ellers hadde kastet, og andre kan forsyne seg. Den har blitt stadig mer populær og åpningstida ble i 2007 utvidet fra én til to dager i uka. Like over gata ligger kafé «Ramp», som serverer mat fra økologisk produksjon og rettferdig handel.

Verdens høyeste boligbygg i heltre

Det største løftet hittil har vært byggingen av to nye hus for over 30 beboere i 2005. Disse er bygd i miljøvennlig massivt tre. Det ene er fem etasjer høyt og var verdens høyeste bolighus i massivt tre da det ble reist. Selve strukturen ble reist på fem dager og kostnaden ble 13.000 kroner per m². Leilighetene er dessuten små (30 m², samt noen hybler på 20 m²) – både med tanke på ressurseffektivitet og for å kunne holde en lav husleie. Til sammenlikning går nybygde små leiligheter på Nedre Elvehavn, et steinkast unna, for 40.000 kroner per m². Én av beboerne planlegger å bygge nytt hus av halm og gjenbrukstre.

Verdens høyeste bolighus i massivt tre da det ble reist i 2005.
(Foto: Bjørn Lønnum Andreassen)

Fra bilhandel til barnehage

I 2005 vedtok Beboermøtet en omfattende miljøplan. De har også laget en energiplan, der utvikling av et sol- og bioenergianlegg til nærvarmeforsyning på Svartlamon inngår. I 2008 er anlegget en dam som skal bidra til å rense gråvannet fra en del av boligene. Lokalene etter bilforhandleren ble i 2006 overtatt av Svartlamoen kultur- og næringsstiftelse. Selve bygningene er delvis renoveret med miljøvennlige materialer og huser nå beboernes barnehage, mens andre deler leies ut til fortrinnsvis bærekraftig næringsvirksomhet, og utearealene gjøres grønnere.

En fin bærekraftig oppskrift: beboere, politikere og administrative planleggere har det til felles at de er FOLK som eier vilje, visjoner og verdier som trengs for å snu en vanskelig situasjon. Kombiner disse gjennom dialog og handling så kan det bli mye kraft! Gratulerer til Svartlamoen!

Susan Guerra
enhetsleder i Bydel Sagene i Oslo

Albertslund: borettslag + kommunen = verdensrekord

I Albertslund kommune vest for København er befolkningen aktivt med på å utforme de kommunale tjenestene - fjernvarme- og vannforsyning, avfalls- og avløpshåndtering. Det skjer gjennom «Brugergruppen», en forsamling med 52 representanter for alle huseierforeninger, borettslag og leieboerforeninger. Den har også blitt en motor for bærekraftig utvikling.

Brugergruppen ble opprettet allerede i 1980, for å gi boligområdene innflytelse på utbyggingen av fjernvarmenettet i kommunen. Seinere ble mandatet utvidet til å dekke alle tekniske tjenester.

Under 25-årsjubileet for Brugergruppen uttalte Steen Christiansen, leder for miljø- og planutvalget i Albertslund:

- Af de hundredvis af sager, som Brugergruppen har behandlet i de 25

år og udtalt sig om til kommunalbestyrelsen, er der meget få tilfælde, hvor kommunalbestyrelsen ikke har fulgt Brugergruppens beslutning. Kommunalbestyrelsen har haft den klare fordel, at brugernes indstilling på forhånd var kendt, så beslutningerne blev mere robuste og svære at opponere imod. Brugergruppen har således haft en meget aktiv og positiv indflydelse.

Verdensrekord i bærekraftplaner

I seinere år har Brugergruppen også utvidet perspektivet. Det var den som i 1995 vedtok Albertslunds Lokale Agenda 21 - det første dokument i sitt slag i Danmark. Her oppfordres hvert enkelt boligområde til å utvikle sin egen Agenda 21. Hylde-spjældet borettslag vedtok sin første Agenda 21-plan i 1995 og har siden rullert den på de årlige beboermøtene. Hylde-spjældet har dermed den uoffisielle verdensrekorden i antall rulleringer av en bærekraftplan.

En av ildsjelene i Hylde-spjældet, Povl Markussen, sier at bærekraftig utvikling er en mental disiplin - ikke rent teknisk. Han slår fast at ting tar tid:

- Det er en kamp. Men en herlig kamp. Store visjoner - små skritt. Det er resepten for en bærekraftig utvikling, som er en vanvittig visjon - men nødvendig.

Økologiske, sosiale og økonomiske resultater

Og resultater har det blitt i fullt monn. Her sorterer folk søpla på en felles gjenbruksplass. Ikke i to eller fire fraksjoner, men i 30- og enda flere kan det bli. Beboerne har også satt seg som mål å redusere strømforbruket med 10 % og energiforbruket til oppvarming med halvparten fra 1995 til 2010. De har allerede kommet langt på veg mot det siste målet. Dessuten har de pålagt seg selv forbud mot kunstgjødsel og sprøytemidler og har oppfordret hverandre til å holde høns. Det er satt

Innvielse av naturlekeklassen i Hylde-spjældet.
(Foto: Agenda Center Albertslund)

i gang et forsøk med urinseparerende toaletter, og det er utviklet visjoner om takbeplantning og ombygging til passivhus i forbindelse med total renovering som starter i 2009.

Alt dette organiseres og drives av beboerne selv, og har betydd mye også for det sosiale miljøet. De aktive blir kjent med hverandre og også de mindre aktive har fått en rekke nye møteplasser. Gjennomtrekken av beboere ble på ti år redusert fra ca 30 % til ca 10 % årlig, og det er nå kø for å flytte inn i Hylde-spjældet. Dessuten har miljøtiltakene ført til at husleiene ligger 10-15 % lavere enn de ellers hadde gjort.

Senter som drivkraft

En viktig motor i det lokale samarbeidet mellom innbyggere og myndigheter er Agenda Center Albertslund - et miljøsenter med fire fast ansatte. Det veileder boligområder, foreninger, grupper og borgere i deres miljøinnsats. Gjennom informasjon, initiativer og prosjekter inspirerer senteret til omstillinger for en bærekraftig utvikling. Brugergruppen utpeker fire av de ni styremedlemmene her. Senteret bygger innsatsen på tre prinsipper: gjenbruk, fornybar energi og vi skal ville bærekraften - den krever kulturell og adferdsmessig omstilling.

Det er svært overbevisende å se hvordan befolkningen i Albertslund og Hylde-spjældet har involvert seg i arbeidet med bærekraftig utvikling - et «demokratisk overskudd» som peker på at bærekraftig utvikling er noe mer enn en teknisk disiplin.

Kirsten Paaby,
nestleder i Stiftelsen Idébanken

Svenske bygder vil ut av oljealderen

25 lokale utviklingsgrupper på den svenske landbygda – fra Kalix i Norrbotten til Västra Torup i Skåne – har gått sammen om det felles målet å finne veger ut av oljealderen. Gruppene som deltar i «Hållbara bygder» satser på alt fra lokal matproduksjon og sykkelturisme til kooperative vindkraftverk.

Omkring i bygde-Sverige finnes over 4000 «byalag» eller lokale utviklingsgrupper som arbeider for å skape liv, trivsel og virksomhet i bygdene sine. De fleste er medlemmer av det nasjonale nettverket «Hela Sverige ska leva», som har tatt initiativ til prosjektet «Hållbara bygder» – eller mer presist til to prosjekter med samme navn. Det første gikk fra 2003-2006 og knyttet sammen grupper som arbeidet med tiltak for å fremme en bærekraftig utvikling i videste forstand. Hållbara bygder 2, som ble innledet i 2007 og der de fleste av deltakerne er nye, fokuserer spesielt på tiltak som kan bidra til å løse klimautfordringen – og det man ser som en sannsynlig akutt mangel på olje i verden i nær framtid.

«Landsbygda har ressursene»
«Hållbara bygder» henter uttrykkelig inspirasjon fra det britiske nettverket «Transition Towns», der transition står for overgangen til en framtid uten fossile brensel, og en del av budskapet er at slutten på en æra med billig transport gjør det nødvendig å bygge mer robuste lokalsamfunn. I Hela Sverige ska leva mener man at bygdene må spille en viktig rolle i denne overgangen. Som det heter i et introduksjonsskrift til «Hållbara bygder»:

«Økende sentralisering og konsentrasjon i store byer og deres nære omegn er i grunnen en del av problemet. Landsbygda er ikke på samme måte en del av problemet, men er garantert en del av løsningen:

- her finnes naturressursene
- her finnes kunnskap om hvordan naturressursene skal brukes

- her finnes det tradisjon for samarbeid og lokal organisering.»

Noen mener at byer har andre fordeler med tanke på å leve klimavennlig, men det er vanskelig å motsi at bygdene har de beste forutsetningene for selvforsyning, blant annet med mat og med energi. Og det er nettopp disse to områdene et flertall av deltakerne i «Hållbara bygder» vil ta tak i – på et mangfold av måter.

Kunst vekker engasjement

På Bokenäset i Uddevalla satser man på å oppmuntre innbyggerne selv til å dyrke mer av sin egen mat. En gruppe på 14 personer har allerede etablert en grønnsakhage på 700 m², og har som visjon at jorda skal være enda mer fruktbar om 200 år enn nå. Hultabygdens Kretsloppsförening har en litt annen tilnærming, der folk inviteres til å gjøre avtaler med lokale bønder om leveranser av bl.a. kjøtt, melk og poteter – og kan høste potetene selv hos bonden. «Ellers kjører mine naboer inn til byen (Linköping) for å handle de samme varene», forteller bonde og leder i foreningen Börje Johansson, som ellers er opptatt av at lokale kretslop er viktige av flere grunner enn klimaet – blant annet for å ta vare på næringsstoffer. I 2007 mottok han en pris for arbeidet med å få tilbakeført slam og urin til åkerjorda i bygda.

I Kalix vil man utarbeide lokale energiplaner for de enkelte bygdene, og i Tåsödalen i Ångermanland vil man ta i bruk nedlagt jordbruksareal for produksjon av både mat og energigvekster. I bygda Adelöv i Tranås (Småland) vil man blant

På Bokenäset i Uddevalla drives en grønnsakhage på 700 m², og de frivillige gartnerne har som visjon at jorda skal være enda mer fruktbar om 200 år enn nå. (Foto: Karl Andersson)

annet oppmuntre til samkjøring og styrke kollektivtrafikken. I Hult i Eksjö (også i Småland) satser man på økoturisme, der folk oppmuntres til å komme med toget og kan låne sykkel på stasjonen.

I Ambjörnarp i Tranemo (Västergötland) satser man ikke minst på å vekke engasjement. Den lokale kunstneren Cissie Hultgren og mannen Bobby har samarbeidet om kunstutstillingen «+ 6 grader», der malerier og tekst forteller om alvoret i klimautfordringen. De har vist den både for skoleelever og voksne, og de påfølgende diskusjonene har vist at folk blir sterkt berørt, forteller Bobby Hultgren. Ambjörnarp byalag har også innledet en konstruktiv dialog med lokalpolitikere om planer bl.a. for vindkraftverk og passivhus.

Hållbara bygder inspirerer med et viktig perspektiv som mangler tyngde i WTO-debatten: fremme av bærekraftig produksjon og forbruk – lokalt og globalt.

Siri Arentz, leser i Stiftelsen Idébanken

Øvre Eiker gir innbyggerne et tydelig medansvar

«Sammen skaper vi et livskraftig Øvre Eiker» er kommunens visjon. «Sammen skaper» viser til at Øvre Eiker kommune har høye ambisjoner for innbyggernes medvirkning i samfunnsutviklingen. «Et livskraftig Øvre Eiker» tar opp i seg at de tenker langsiktig og ønsker å overlate bygda i bedre forfatning til neste generasjon.

Lag og foreninger i Øvre Eiker utformet i 2000 et verdimanifest. Dette har kommunestyret sluttet seg til. Kommunens visjon og verdimanifestet forplikter på arbeidsform og holdninger til deltakelse og medvirkning. Både politikere og administrasjon legger vekt på åpenhet i en bevisst informasjonsstrategi som grunnlag for reell medvirkning. Kommunestyret drøfter jevnlig erfaringene og resultatene fra medvirkningsprosessen, blant annet på grunnlag av vurderinger fra administrasjonen og behandling i politisk fagkomité. Øvre Eiker er med i det femårige programmet «Livskraftige kommuner».

Besteforeldrekonferanser

Ordfører Anders B. Werp understreker at kommunen er i kontakt med 2 av 3 innbyggere daglig gjennom tjenestene

som leveres. Dette vil kommunen utnytte mer aktivt i å ansvarliggjøre innbyggerne for bygdas framtid. Ordføreren og rådmannen har jobbet sammen om et av eksemplene kommunen kan vise fram: besteforeldrekonferanser i barnehagene.

Målet med disse samlingene er å identifisere hva besteforeldrene til barnehagebarna kan bidra med for å gjøre barnehageoppholdet bedre, samt å formidle holdninger om bærekraft. Besteforeldrene inviteres til å bruke sin kompetanse og livserfaring til nytte for den oppvoksende generasjon. Konferansene er gjennomført i 14-15 barnehager med 2 års intervall, og kommunen kan rapportere om overveldende interesse. Mange besteforeldre har engasjert seg ved å besøke barna og være voksenstøtte. Noen har påtatt seg guiding, vedlikehold og lesing for barna.

Blomsterparlamentet

Et annet eksempel på at kommunen åpner for frivillig innsats er dugnaden for å gjøre sentrum i Hokksund triveligere gjennom blomsterplanting i sommerhalvåret. Gågata er forvandlet til et trivelig område der både handelsstand og innbyggere har blitt mer ansvarsbevisste eiere av byrommet. «Blomsterparlamentet» er et spleiselag mellom kommunen og handelsstanden, der alle interesserte møtes på seinvinteren for å fordele penger og oppgaver for beplantning og forskjønning den kommende sesongen. Dette har også utløst ungt entreprenørskap

Øvre Eiker kommune har arbeidet systematisk og kreativt over lang tid med å være en samfunnsaktiv kommune, og har gode eksempler til inspirasjon og læring for andre, slik som blomsterparlamentet, besteforeldrekonferanse, arbeidsgiverpolitikk for samfunnsutviklere, innbyggerakademiet og kulturhovedstaden Vestfossen.

Frode Lindtvedt, prosjektleder i KS

Matfestivalen fremmer lokalprodusert mat, og belyser sammenhenger mellom mat, natur og helse. (Foto: Øvre Eiker kommune)

ved at elevbedrifter produserer blomster som selges til blomsterparlamentet.

Bærekraftige ungdomsboliger

For å møte unge menneskers boligbehov, bestemte kommunen seg for å bygge en liten «landsby» med rimelige og bærekraftige boliger. Kombinasjonen av sosiale og økologiske perspektiver ble systematisk fulgt opp, og resultatet ble 16 Husbankstøttede lavenergiboliger bygget i kortreist heltre fra en fabrikk i nabokommunen. Leilighetene har vannbåren varme basert på flis fra lokal treforedlingsindustri. Konseptet er vist fram på arkitekturmesser i både London og New York.

Mestring og langsiktig forvaltning

- Vi har høye forventninger til innbyggerne. Det gir store muligheter, sier ordfører Anders B. Werp. Ordføreren legger vekt på at kommunen skal medvirke til økt mestringfølelse både blant ansatte og innbyggere. Kommunen må i større grad bli en kompetansebedrift. Samtidig leter han etter punkter der forståelsen av det langsiktige forvalteransvaret kan slå rot i bevisstheten hos hver enkelt. Ett slikt felt mener han er mat. Matfestivalen i bygda viser fram lokalprodusert mat, og denne ser han som en mulighet for å belyse koblingene mellom mat, natur og helse – et bærekraftsperspektiv.

Karlstad får effekt ved å samarbeide med innbyggerne

Karlstad kommune har satt seg klare miljømål, men innser at tekniske løsninger ikke er nok alene. I 10 år har kommunen derfor drevet et aktivt informasjons- og dialogarbeid for å oppnå samarbeid med innbyggerne om en mer bærekraftig hverdag. Byens miljø- og forbrukertjeneste er unik i Sverige.

- Vi er en kommunal virksomhet, men med en «ukommunal» arbeidsform, sier Agenda 21-koordinator og transportrådgiver Per-Olof Haster om informasjons- og kampanjearbeidet til «Rådrummet» ved torget midt i Karlstad sentrum.

Rådrummet gir innbyggerne råd og informasjon om miljø- og forbrukerspørsmål. Her finnes mye materiell, lesebok, seminarrom og ikke minst 11 ansatte som bidrar til realisering av miljøløsninger i hverdagslivet. Det spesielle med arbeidsformen er imidlertid at Rådrummet driver en aktiv og oppsøkende virksomhet overfor innbyggere og næringsliv.

Kraftig vekst i kollektivtrafikk

Noe av utgangspunktet var målinger som viste at Karlstad (82.000 innbyggere) hadde dårligst luftkvalitet i hele Sverige i 1993. Dette satte i gang en dialog mellom forvaltning og innbyggere om aktuelle tiltak. Rådslag resulterte i vedtak om lavere hastigheter. Senere ble et nytt bussnett realisert, med hyppigere avganger og ny busstasjon. Det ble også tilrettelagt for sykkelprioritering gjennom bilfrie sentrumsgater og bedre sykkelparkering. Rådrummet innledet på sin side et samarbeid med bedrifter om smarte reisevaner. Dermed ble det etablert ordninger i større bedrifter med gunstig abonnement på årskort og månedlig lønnsstrek, og med tydelig informasjon om miljøvennlige reiseløsninger.

Resultatene har kommet. Karlstad har etter svenske forhold et høyt antall sykkelbrukere, og har nå den kraftigste veksten i kollektivtrafikken i Sverige.

Miljøprogram for 100 familier

Rådrummet holdt i 2007 avspark for «MiljöVarDag» – et program for 100 familier som i løpet av ett år skal undersøke sine egne muligheter for miljøvennlige hverdagsvalg. Alle «vanlige» familier i kommunen ble invitert til å være med på forsøket, ikke de spesielt miljøengasjerte som på forhånd har kunnskaper og gjør verdibevisste valg. Familiene har fått en oversikt over mulige miljøvalg innen transport, energiforbruk, avfallshåndtering og forbruk. De følges tett opp av Rådrummet.

Hensikten er å måle resultater i form av mulig endret adferd, og å samle erfaringer fra de 100 familiene. Dessuten er tiltaket en del av en bevisst informasjonsstrategi fra Rådrummet. Programmet og dets deltakere er godt stoff for lokale medier, og gir slik mye informasjon i det offentlige rom om miljøløsninger. Flere svenske kommuner lanserer nå varianter av programmet.

- Tekniske løsninger er ikke tilstrekkelige, sier Per-Olof Haster, og forteller entusiastisk om alle tiltak de har prøvd ut for å komme i dialog med innbyggerne om miljø og bærekraftig utvikling. Han presiserer at de har «gått i alle feller som finnes». Dette har imidlertid gitt 10 års erfaring som nå kommer til nytte. Haster tilskriver Rådrummets suksess at arbeidet er synlig i mediene, at staben er dyktig og at arbeidet ble tverrpolitisk forankret i starten. Han legger til at det finnes naturlige interessekonflikter mellom Rådrummet og kommunens fageter. Men dette bearbeides løpende

Per-Olof Haster og hans 10 kolleger samarbeider med innbyggerne i Karlstad.

i Rådrummet gjennom kompetansebygging på tvers av forvaltningene.

Kommunen feier for egen dør

- Karlstad er også truet av klimendringene gjennom flomfaren fra Klaraälven. Vi må gjøre vår del av klimajobben og bygger nå ut fjernvarme i stor fart – 400-500 leiligheter årlig. I 2010 skal vi ha 100 % miljøbiler i egen forvaltning, sier Åke Petterson, kommunalråd for miljø. Kommunen fjerner også helt olje til egen byggmasse innen 2015.

Karlstad ble sertifisert som Fairtrade City i februar i år. Statusen innebærer en aktiv profilering av verdibevisst handling, noe Rådrummet har demonstrert at de kan lære en del andre kommuner litt om.

Det er lærerikt å se hvordan Karlstad fokuserer på at en må ha klare miljømål og at tekniske løsninger ikke er nok alene. En må berømme deres aktive informasjons- og dialogarbeid for å oppnå samarbeid med innbyggerne om en mer bærekraftig hverdag.

Mariann Wiese Wettre,
kontorleder i Stiftelsen Idébanken

Partnerskap for solidaritet i Sauda

Sauda ble i august 2006 sertifisert som Norges første Fairtrade-kommune, noe som innebærer at kommunen og næringslivet går sammen med befolkningen ellers om å fremme bruken av Fairtrade-merkede varer. Målsettingen er at bønder i fattige land skal få en rettferdig pris for varene sine. Lokale ildsjeler fikk med seg kommunen, næringslivet og andre på arbeidet, og Sauda viser dermed vei når det gjelder internasjonal solidaritet i kommune-Norge.

Prosessen for Fairtrade-kommuner i Norge startet med at Stiftelsen Idébanken arrangerte en studietur til Storbritannia i februar 2006. Deretter arrangerte Idébanken et dialogverksted i samarbeid med Fairtrade Max Havelaar. Sauda deltok også, og reiste hjem med ambisjon om å bli første Fairtrade-kommune i Norge.

Det stilles krav om partnerskap for å bli Fairtrade-kommune. Først må det dannes en styringsgruppe som organiserer arbeidet. Kommunestyret må vedta aktiv fremme av Fairtrade, samt gi gode eksempler i sin innkjøpspolitikk. Butikkene må tilby et visst antall Fairtrade-merkede produkter. Alle de fire dagligvarebutikkene i Sauda var med fra første dag.

Også et visst antall bedrifter må gå over til Fairtrade-merket kaffe, til ansatte og besøkende, før sertifiseringen. Til sist er det svært viktig at styringsgruppen driver et aktivt informasjonsarbeid til kommunens innbyggere.

Smelteverket tar tak

Smelteverket i Sauda, Eramet Norway AS, er den største bedriften som er med i Fairtrade-satsingen i Sauda. Hovedtillitsvalgt i Sauda er Jens Jensen. Han er også med i styringsgruppen for Sauda som Fairtrade-kommune. Han forteller at fagforeningen stadig tar initiativer for å få bedriften til å utøve en best mulig etisk forretningsdrift.

– Sammen jobber tillitsvalgte, ledelse og ansatte i Smelteverket for å følge etiske normer og spilleregler, sier Jens Jensen. Han sier fagforeningen har gått i bresjen for Fairtrade-satsingen, og også ellers tar initiativer i forhold til etiske spørsmål, her i Norge og i forhold til konsernledelsen i Paris.

Bygger omdømme for bedriften

– Jensen mener Fairtrade-satsingen har vært et løft også for bevisstheten omkring solidaritetsspørsmål på Smelteverket. – Det gir en signaleffekt om at det går an å gjøre noe mer. Han sier at fagforeningen vet «hvor de skal trykke og hvor lenge», for å få til løsninger i bedriften. En må blant annet ta hensyn til langsiktige avtaler.

– Dette er hjelp til selvhjelp, sier Jensen, bedriften står mye sterkere i forhold til omdømme, hvis den opptrer rettferdig og etisk. – Det er bedre å starte prosessen selv, enn å bli påtvunget den, da blir det bare halvvegs arbeid, sier han. – Det er viktig å bygge sin eksistens på positive ting! Og dessuten: – Vi har bygd

Jens Jensen og fagforeningen har gått i bresjen for Fairtrade-satsingen på Smelteverket. (Foto: Therese Espeland)

opp virksomhet her basert på import av billige råvarer fra u-land.

Godt partnerskap med kommunen

Klubbleder Jens Jensen synes partnerskapet med kommunen har vært vellykket. – Det er en arbeidsform som også kan brukes i andre sammenhenger. En slik bredt sammensatt gruppe av partnere er den beste måten å arbeide på, bedre enn at politikerne bare bestemmer noe, mener Jensen.

Han sier omdømmet for kommunen Sauda aldri har vært bedre enn etter Fairtrade-by-prosessen: – Det er bare å se på medieomtalen. Han sier det er viktig at alle aldersgrupper har vært med. Den videregående skolen har én uke med fokus på rettferdig handel hver høst: – Ingen er bedre solidaritetsagenter enn ungdommene, sier han, bare de slipper til.

Sauda har rike tradisjoner innen solidaritetsarbeid. Blant annet vennskapssamarbeidet Sauda-San Juan del Sur. Vennskapet har i 2008 vart i 20 år. Dette er Sauda kommunes eneste vennskapskommune.

Det er inspirerende å se hvordan lokale ildsjeler, kommunen, næringslivet og ikke minst fagforeningen på Smelteverket har jobbet sammen for å vise vei i forhold til internasjonal solidaritet i kommune-Norge. Det er viktig å tenke «glokalt» – alle lokalsamfunn er en del av verden!

Mari Eggen Sager, seniorrådgiver i Stiftelsen Idébanken

Stord og Comalapa forankrer bærekraft på grasrota

Stord og Comalapa i Guatemala har vært vennskapskommuner i snart to tiår, og har særlig samarbeidet om kultur og bærekraftig utvikling. Barna har deltatt aktivt, ikke minst i kartlegging og kunnskapsbygging om lokale arter og biologisk mangfold. Gjennom utveksling av fredskorpsdeltakere gir samarbeidet stadig nye friske frukter.

De seks grunnskolene i Stord som har vennskapskontakt med skoler i Comalapa har engasjert seg i studier av biologisk mangfold. Elevene har kartlagt naturtyper rundt skolene, insekter, dyr og planter - på land og i vann. Elevene tok bilder under hele prosessen, tegnet og fant det vitenskapelige navnet på artene.

Parallelt har det vært en tilsvarende kartlegging ved skolene i Comalapa. I neste fase var det en systematisk utveksling av funnene i de to lokalsamfunnene. Disse prosjektene har en dobbel effekt; barna lærer om og får et nærmere forhold til den lokale naturen, og de kan gjøre funn og ta bilder som utfyller og oppdaterer det materialet som har kommet fram gjennom kommunens egen, «voksne», kartlegging av det biologiske mangfoldet.

Fredskorpsutveksling bærer frukter

Fra 2003 har Stord og Comalapa årlig utvekslet to fredskorpsarbeidere. I 2003-2004 var skogsingeniør Lucio Chex Coló i Stord. Han jobbet noen uker ved hver av skolene som har venner i Comalapa, og gikk med stor iver opp i arbeid med kartlegging, samtidig som han kunne fortelle kunnskapsrikt om det store mangfoldet av plantearter på hjemstedet.

Johanne Volløyhaug arbeidet i Comalapa i 2004-2005, og deltok i biologiundervisningen på fem skoler. Over 200 elever og lærere var med på feltarbeid i nærmiljøet. De samlet

blomster og blader til klasseherbarium. Tidlig i oppholdet kunne hun fortelle at busker og urter er svært ulik floraen i Norge.

Kommunene er nå i sin fjerde prosjektrunde med utveksling av fredskorpsdeltakere. To av deltakerne er engasjert i miljøsaker, to innen musikk. På miljøfeltet dreier samarbeidet seg blant annet om en mer bærekraftig avfallshåndtering, med vekt på kildesortering og resirkulering. Det jobbes med komposering av biologisk avfall, som både reduserer utslipp av drivhusgasser og bidrar til jordforbedring i jord- og hagebruk.

En av fredskorpserne fra Stord arbeider nå med å etablere et lokalt selskap i Comalapa for resirkulering av plast og aluminium. Behovet er stort for slike initiativ, da det fortsatt ikke finnes et offentlig system for avfallshåndtering i Comalapa.

Nasjonale ringvirkninger

Comalapa fikk i 2005 besøk av to botanikere fra San Carlos-universitetet. De arbeidet flere dager ute i felt, og registrerte de vanligste plantene. Videre utarbeidet Volløyhaug en tospråklig (spansk/nynorsk) skoleflora om 25 guatemalanske plantearter og deres nyttefunksjoner. Floraen er allerede i bruk på vennskapsskolene både i Comalapa og Stord. Plantene fra Comalapa skal også innlemmes i det nasjonale herbariet i Guatemala by.

- Miljøsamarbeidet med Stord kommune er slik et viktig vitenskapelig bidrag på nasjonalt nivå i

Comalapa-elever på feltarbeid
(Foto: Johanne Volløyhaug)

Guatemala, sier fredskorpsleder Johanne Volløyhaug.

Symfoniorkester for barn og ungdom

Før og under National Congress of Music i Guatemala i 2006 deltok Stords Comalapagruppe aktivt og Magne Espeland fra Høgskulen Stord/Haugesund holdt åpningsforedraget. Det siste året har en av fredskorpserne fra Stord vært sentral i oppbyggingen av et symfoniorkester for barn og unge. Stordgruppa har et godt samarbeid med musikkmiljøet både i Comalapa og i hovedstaden. Det siste demonstreres ved at visekulturministeren i Guatemala vil delta på Vennskap Nord/Sørs landskonferanse på Stord i april 2009.

Stords befolkning har gjennom 20 års vennskap med Comalapa fått kunnskap og derigjennom bedre forståelse for andre kulturer og levemåter. Det samme har vi opplevd i Sauda. Som ord-

fører er jeg ganske overbevist om at dette også har bidratt til at Sauda valgte å bli «Fairtrade-kommune», som den første i landet.

Laura Seltveit, ordfører i Sauda

Grästorp og Mosambik: bærekraftig matproduksjon for fattig og rik

Bærekraftig utvikling i Sverige og i Mosambik er ramme for samarbeidet mellom en av verdens rikeste kommuner og en av verdens fattigste.

Grästorp (6000 innb.) i Västergötland er blitt kjent for sine sprelske påfunn i Lokal Agenda 21-arbeidet. Kommunen har kommet fem ganger i Guinness' rekordbok ved at innbyggerne har satt rekorder i innsamling av ulike typer avfall, og den hatt stor suksess med fantasifull bruk av eventyrskikkelser i mobiliseringsarbeidet.

Kommunen poengterer imidlertid at den driver «Agenda 21-arbete på lek och allvar». Det var ikke minst for å gjøre alvoret håndgripelig at en i 1996 etablerte et vennskapssamarbeid med en av de fattigste kommunene i et av verdens fattigste land - Marrupa i Mosambik. I utstrekning minner Marrupa mer om en hel landsdel her i nord, men i dette området finnes nøyaktig tre biler, ingen leger, ingen posttjeneste, ingen telefonlinjer og

Grästorp viser at når det gjelder vår alles jord, kan alle snakke samme språk. Her er det mulig å forstå og lære av hverandre på tvers av alle barrierer og kontinenter. I hvert fall - dersom man, som i Grästorp, snakker til hjertene. I Grästorp evner man å begeistre og motivere fordi man appellerer til folks fantasi og snakker så alle forstår!

Sylvi Graham,
ordfører i Oppegård kommune

Gunnel Lundmark er «matmekler» i Grästorp, her foran varehyller i Växthus Oskar. Huset rommer foredlingskjøkken, kafé og kurslokaler.

strøm bare noen timer hver uke. I 1998 ble det dannet en egen organisasjon, «Agenda 21-föreningen Nord-Syd», som siden har vært pådrivere for vennskapssamarbeidet.

Et spill for våre liv

Det har vært tre besøk fra Marrupa til Grästorp og fire motsatt veg, som har satt sterke spor i sinnene. Under en opptreden for elever i Marrupa ble en svensk gjest møtt av taushet da hun spurte om de ville skrive noen hilsener til barn i Grästorp. Hun kunne jo være postbud. Tausheten ble brutt da en lærer forklarte at i Marrupa manglet man ikke bare postbud, men også papir. Under siste besøk fra Marrupa til Grästorp gjorde en bonde i delegasjonen inntrykk på sine verter ved å forsyne seg med større porsjoner mat enn de hadde sett noen sette til livs før. For ham gjaldt det å spise mens det fantes mat - i morgen var det kanskje ingen. Porsjonene minsket etter hvert som bonden oppdaget at «i Sverige spiser man nesten hele tiden, og innimellom forsyner man seg med snacks».

Bærekraftig landbruk

Ca 25 km utenfor byen Marrupa har prosjektet disponert et landområde for produksjon av lokal mat. Her dyrkes mais, maniok, søtpotet, jordnøtter, bønner og grønnsaker. Et mindre dyrehold med griser, ender, geiter og høns finnes også. Utbyttet forsyner

familiene med mat, og overskuddet selges på det lokale markedet.

Jordbruksprosjektet Grästorp-Marrupa er nå avsluttet, men begge parter viderefører arbeidet på hver sin kant. Foreningen «Närproducerat mitt i Västra Götaland» samler lokale småprodusenter for å fremme produksjon og omsetning av både rå og lokalt foredlede landbruksvarer, ofte økologisk produsert. I samarbeid med Agenda 21-föreningen Nord-Syd, kommunen og Naturskyddsföreningen driver de også «Främmande länders rätter» - et tiltak som gir kvinnelige innvandrere mulighet til å lage spennende retter av lokale råvarer.

Drama for utvikling

Ut over selve vennskapssamarbeidet, har Agenda 21-föreningen Nord-Syd blant annet gått sammen med Studieförbundet om prosjektet «Bygga Broar». Det handler om å vekke barns interesse gjennom teater og andre kulturformer. Prosjektet har et regionalt og til dels nasjonalt nedslagsfelt, men henter mye av inspirasjonen fra samarbeidet Grästorp-Marrupa. Et hovedtema for Bygga Broar er vannspørsmål - sentrale i Marrupa der kvinnene bruker mye av dagen på å hente vann av tvilsom kvalitet. Bygga Broar gjorde også internasjonal suksess da de opptådte sammen med ei jente og ei kvinne fra Marrupa på World Water Forum i Haag i 2000.

Utviklingen må bli bærekraftig

I Nasjonalbudsjettet for 2008 la den norske regjeringen fram en ny Nasjonal strategi for bærekraftig utvikling. Her slår vi fast at Norge skal være et foregangsland på området. Dette angår ikke bare myndighetene, men alle aktører i samfunnet. Vi gjorde derfor utformingen av strategien til en prosess hvor vi fikk – og fulgte opp – mange verdifulle innspill fra det sivile samfunn.

Bærekraftig utvikling er svaret på utfordringene med vedvarende fattigdom i mange utviklingsland, menneskeskapte klimaendringer, utryddelse av dyre- og plantearter og økt spredning av miljøgifter. Men det er også verdt å merke seg at utviklingen på noen områder går i riktig retning. Fattigdommen er i ferd med å bli redusert, først og fremst på grunn av den høye økonomiske veksten i Asia, spesielt i Kina og India. Samtidig er det områder som ikke tar del i veksten, særlig i Afrika sør for Sahara. Regjeringen har år for år trappet opp innsatsen til bistand. I 2008 bevilget Regjeringen over 22 milliarder kroner til offisiell norsk utviklingsbistand, svarende til 0,98 prosent av Norges anslåtte brutto nasjonalinntekt. Dette plasserer Norge på bistandstoppen internasjonalt. Beløpet til bistand vil øke markert også neste år.

Samtidig som den sterke veksten i Asia løfter millioner ut av fattigdom, utgjør den en utfordring. Kina er i disse dager i ferd med å passere USA som verdens største utslippsland av klimagasser. Utviklingsland, som i dag ikke har noen utslippsforpliktelser, vil stå for det meste av veksten i utslippene i årene framover dersom utviklingen fortsetter i samme spor som nå.

Utviklingslandene har rett til økonomisk vekst. Mennesker i utviklingsland har rett til å få økt sin levestandard. Likevel vil klodens økologiske kapasitet bli kraftig overskredet hvis store deler av verdens befolkning kopierer vårt forbruksmønster. Derfor er det helt avgjørende at vi lykkes med å få til en bred og ambisiøs klimaavtale hvor alle store utslippsland er med når vi møtes i København i 2009. Regjeringen arbeider aktivt for at en slik avtale skal bli en realitet, og vi vil ta vår del av ansvaret for kutt i utslippene.

Når man går fra ord til handling, er miljø- og utviklings-spørsmål nært knyttet til økonomi. Derfor har vi i Norge gitt Finansdepartementet, som har ansvaret for budsjetter, grønne skatter og langsiktig økonomisk balanse, oppgaven med å koordinere arbeidet med bærekraftig utvikling.

Vi vil bruke nasjonalbudsjettet, Regjeringens viktigste plandokument, til å rapportere om og følge opp arbeidet med bærekraftig utvikling. I år har vi også for første gang foretatt en intern bærekraftvurdering av viktige forslag i budsjettet. Vi har også satt ned et ekspertutvalg som skal se på hvordan vi kan styrke hensynet til bærekraftig utvikling og klima i offentlige beslutninger.

Tidligere i år ble det inngått et bredt klimaforlik i Stortinget mellom alle partiene unntatt Fremskrittspartiet. Klimaforliket slår fast viktige nye mål og tiltak for Norge. Som del av en global og ambisiøs klimaavtale der også andre industriland tar på seg store forpliktelser, har Norge et forpliktende mål om karbonnøytralitet senest i 2030. Det innebærer at Norge skal sørge for utslippsreduksjoner tilsvarende norske utslipp i 2030. Samtidig trapper vi opp klima-innsatsen på en rekke områder, blant annet tiltak mot avskoging i utviklingsland og forskning og utvikling på klima- og energirelaterte spørsmål.

Arbeidet for en bærekraftig utvikling må skje på mange arenaer samtidig; i internasjonale forhandlinger; ved at hvert land gjør det dyrere å forurense og bruke energi; og gjennom engasjement i næringsliv, organisasjoner, kommuner og husholdninger.

Vi må vise handlekraft. Å iverksette effektive tiltak nå vil koste langt mindre enn å vente. Økonomiske virkemidler må stå sentralt for at vi skal lykkes. Derfor er det viktig at finansministere tar aktivt del i bærekraftarbeidet. Jeg vil ta min del av ansvaret.

► Kristin Halvorsen
Finansminister

Visste du at:

Stiftelsen Idébanken har dokumentert mer enn 200 gode eksempler på bærekraftig praksis?

Se www.idebanken.no

Idébankens elektroniske nyhetsbrev utkommer annenhver uke, og er gratis å abonnere på.

Bestilles hos ola@idebanken.no

Boka Mulighetsrommet samler 32 essays, artikler og intervjuer om sentrale betingelser for en bærekraftig utvikling?

Send din bestilling til mariann@idebanken.no